

Temari d'oposicions

GEOGRAFIA i HISTÒRIA I

Versió en català

Gerardo Andrés Moreno

Clàudia Descamps Ginabreda

educàlia
editorial

Temari d'oposicions

GEOGRAFIA I HISTORIA

VERSIÓ CATALUNYA

Gerardo Andrés Moreno

Clàudia Descamps Ginabreda

educàlia
editorial

Primera edició, 2019. Revisat al 2024

Autor: Gerardo Andrés Moreno i Clàudia Descamps Ginabreda

Maquetació: Educàlia Editorial

Edita: Educàlia Editorial

Imprimeix: Grupo Digital 82, S.L.

ISBN: 978-84-17734-81-7

Depòsit legal: V-1809-2019

Printed in Spain/Impreso en España.

Tots els drets reservats. No està permesa la reimpressió de cap part d'aquest llibre, ni d'imatges ni de text, ni tampoc la seva reproducció, ni utilització, en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, bé sigui electrònic, mecànic o d'una altra manera, tant coneguda com els que puguin inventar-se, incloent el fotocopiats o enregistrament, ni està permès emmagatzemar-lo en un sistema d'informació i recuperació, sense el permís anticipat i per escrit de l'editor.

Algunes de les imatges que inclou aquest llibre són reproduccions que s'han realitzat aprofitant-se al dret de cita que apareix en l'article 32 de la Llei 22/18987, de l'11 de novembre, de la Propietat intel·lectual. Educàlia Editorial agraeix a totes les institucions, tant públiques com privades, citades en aquestes pàgines, la seva col·laboració i demana disculpes per la possible omisió involuntària d'algunes d'elles.

Educàlia Editorial

Avda de les Jacarandes 2 loft 327 46100 Burjassot-València

Tel. 963 76 85 42 - 960 624 309 - 610 900 111

Email: educalia@e-ducalia.com

www.e-ducalia.com

INDEX

Tema 1	La concepció de l'espai geogràfic. Corrents actuals del pensament geogràfic.	4
Tema 2	Metodologia del treball geogràfic. Tècniques de treball.....	18
Tema 3	La diversitat del medi geogràfic al planeta. La interacció de factors ecogràfics	28
Tema 4	Clima i zones bioclimàtiques. El temps i el clima com a condicionants de les activitats humanes.....	37
Tema 5	L'acció humana sobre el medi. Problemàtica actual.....	48
TEMA 6	La població mundial: models demogràfics i desigualtats espacials.....	59
Tema 7	L'espai rural. Activitats agràries: situació i perspectives a Espanya i al món.....	74
Tema 8	L'espai i l'activitat industrial. Matèries primeres i fonts d'energia.....	88
Tema 9	Les activitats terciàries en les economies desenvolupades.....	99
Tema 10	El procés d'urbanització del planeta. Repercussions ambientals i socioeconòmiques.....	110
Tema 11	Els països de la comunitat europea: aspectes físics, socials i econòmics	121
Tema 12	Xina: societat i economia.....	132
Tema 13	Japó i l'àrea del Pacífic: desenvolupament industrial i comercial.....	142
Tema 14	Àfrica: territori i societat. Àfrica mediterrània i Àfrica subsahariana: contrastos físics, socioeconòmics i culturals.....	154
Tema 15	Canadà i EE.UU: aspectes físics i humans.....	165
Tema 16	Els països iberoamericans: problemàtica econòmica i social.....	176
Tema 17	La península Ibèrica: relleu, clima i vegetació. Diversitat regional d'Espanya peninsular i insular.....	187
Tema 18	L'actual ordenació territorial de l'estat espanyol. Arrels històriques.....	196
Tema 19	La població espanyola. Comportament demogràfic. Fenòmens migratoris	206
Tema 20	El coneixement històric. Temps històric i categories temporals. L'historiador i les fonts. Explicació i comprensió històrica.....	217
Tema 21	Grans línies d'investigació historiogràfica durant els segles XIX i XX	229
Tema 22	Procés d'hominització i cultura material. L'aportació de l'antropologia històrica	240
Tema 23	Del neolític a les societats urbanes del Pròxim Orient. Fonts arqueològiques.....	252
Tema 24	La península Ibèrica fins a la dominació romana.....	264

TEMA 1

La concepció de l'espai geogràfic. Corrents actuals del pensament geogràfic.

1. INTRODUCCIÓ
2. LES FONTS D'INFORMACIÓ GEOGRÀFICA
  - A. LA GEOGRAFIA COM A CIÈNCIA
    - El mètode empíric i el mètode deductiu
  - B. LES DADES
    - L'obtenció
    - El tractament de les informacions
    - La difusió
    - L'actualització
  - C. LA GEOGRAFIA ÉS UNA CIÈNCIA MULTIDISCIPLINÀRIA
3. L'ESPAI GEOGRÀFIC
  - A. CONCEPTES GEOGRÀFICS
  - B. L'ESPAI REGIONAL
  - C. EL PAISATGE
4. EVOLUCIÓ DEL PENSAMENT GEOGRÀFIC FINS AL SEGLE XIX
  - A. LA DISCIPLINA GEOGRÀFICA
  - B. ELS PRECEDENTS
  - C. ELS PRIMERS TEÒRICS
  - D. LA CIÈNCIA GEOGRÀFICA COM A DESCOBRIMENT
  - E. LA GEOGRAFIA COM A CIÈNCIA POSITIVA
    - La influència de Darwin. La geografia ambientalista
    - La geografia crítica de l'imperialisme
    - La geografia positivista. El concepte de regió
    - El marxisme i la geografia
5. METODOLOGIA DEL TREBALL GEOGRÀFIC CONTEMPORANI
  - A. LA GEOGRAFIA POSTBÈL·LICA
  - B. LA GEOGRAFIA QUANTITATIVISTA
  - C. LA GEOGRAFIA RADICAL
  - D. ALTRES CORRENTS DE PENSAMENT GEOGRÀFIC
6. TÈCNiques DEL TREBALL GEOGRÀFIC
  - A. LA LOCALITZACIÓ DE L'ESPAI GEOGRÀFIC
  - B. LA REPRESENTACIÓ DE LES VARIABLES GEOGRÀFIQUES. ELS GRÀFICS I ELS DIAGRAMES
    - Gràfics lineals
    - Diagrames
  - C. LA REPRESENTACIÓ DE L'ESPAI CARTOGRÀFIC: LA CARTOGRAFIA
  - D. LES NOVES TÈCNiques DE LA GEOGRAFIA
7. CONCLUSIONS
8. BIBLIOGRAFIA
  - A. MANUALS GENERALS
  - B. OBRES ESPECÍFIQUES

1. INTRODUCCIÓ

Si es parla en sentit ampli, es pot dir que l'espai geogràfic és l'*epidermis de la Terra*. Els grecs anomenaven aquest espai *ecumene* o terres habitables, les quals eren les que la humanitat coneixia. Max Sorre¹ deia que l'espai geogràfic és l'espai accessible a la societat².

Avui en dia la geografia és una disciplina que sembla viure un cert retrocés (Unwin). El que s'ensenya a les escoles cada vegada és redueix més i, igual que passa amb altres disciplines, no s'acaba de trobar una coherència interna. Les humanitats han patit els reptes que planteja la modernitat i, per tant, la geografia també.

Aquesta unitat és bàsicament teòrica i la seva primera part s'imparteix d'una manera molt general durant els tres primers cursos de l'ESO i segon de batxillerat. Els corrents actuals del pensament geogràfic estan més relacionats amb la formació del professorat.

2. LES FONTS D'INFORMACIÓ GEOGRÀFICA

A. LA GEOGRAFIA COM A CIÈNCIA

Actualment la geografia s'enfronta amb problemes seriosos. En primer lloc, no disposa d'un perfil propi: les diferents concepcions sobre el seu objecte d'estudi, els seus mètodes i els seus objectius són tan diversos que a vegades sembla que es parli de disciplines diferents. En segon lloc, la geografia comprèn grans àrees d'estudi i els geògrafs solen adscriure's en una d'elles. Així doncs, trobem els que estudien el **medi físic i natural**, els quals utilitzen el llenguatge de la geologia, de la meteorologia i de la biologia; els que estudien la **tradició corològica** i els sistemes territorials (espais naturals o socials); els que treballen en els corrents **ecològics** i que estudien les interaccions entre els éssers vius i el medi natural; els que se centren en els **païsatges naturals**; els que es dediquen a la **localització i distribució dels fenòmens**; i els que estudien la **tradició social** i les societats i que sovint utilitzen un llenguatge polític, com els geògrafs radicals dels anys 60 i 70.

Algunes de les branques de la geografia, sobretot les de la geografia física, tendeixen a agrupar-se amb altres disciplines de les ciències naturals i a centrar-se en aspectes merament físics. A les universitats han sorgit altres disciplines que es basen en els aspectes pràctics de la medicació de l'espai, com ara la topografia.

Davant d'aquests problemes, alguns geògrafs mantenen una postura pragmàtica allunyada de discussions teòriques. Altres aposten per perspectives unitàries que intenten delimitar l'objecte d'estudi. La postura més tradicional encara intenta treballar amb el concepte de regió³, tot i que actualment es prefereix el concepte d'**espai geogràfic com a producte social**. Aquestes postures a favor d'una geografia global i unitària insisteixen que l'element característic del coneixement geogràfic és la seva capacitat de síntesi.

EL MÈTODE EMPÍRIC I EL MÈTODE DEDUCTIU

Encara que la metodologia sol ser semblant entre els geògrafs, a l'hora d'extreure conclusions existeixen dos mètodes generals. El primer és el mètode empíric, d'arrel anglosaxona, el qual comença des d'allò particular i n'extreu pautes generals. És un mètode eminentment pragmàtic que busca resultats concrets. Des del continent s'acusa aquest mètode de ser poc sistemàtic i clarament quantitatiu. El segon és el deductiu, d'arrel continental o francesa i que es planteja, primerament, una teoria general i, seguidament, la contrasta amb

¹ Max Sorre, és un dels representants de la geografia humana i cultural. Sorre, M.: (1952) *Les fondaments de la géographie humaine*. A. Colin, Paris

² Una altra manera d'entendre l'espai geogràfic és des de la perspectiva de la posició. Qualsevol punt de l'espai és localitzable: es defineix pel seu emplaçament concret i la seva posició. Per aquesta raó es pot cartografiar i la geografia i les persones que formen part d'aquesta ciència se n'ocupen.

³ El concepte de regió va ser popularitzat pel geògraf francès Vidal de la Blache a principis del segle XX.

les dades obtingudes. Se l'acusa d'estar condicionat per la teoria inicial, cosa que provoca que es busquin les dades que confirmen la hipòtesi inicial.

B. LES DADES

La geografia estudia els mètodes d'organització de l'espai terrestre i també la distribució de las poblacions sobre l'epidermis de la Terra. La quantitat d'informació és aclaparadora i es corre el perill de seleccionar les dades que se considerin convenientes per confirmar la tesi inicial. Per aquest motiu, com en totes les ciències, se segueixen unes pautes marcades que són una part fonamental de la metodologia geogràfica.

L'OBTENCIÓ

En **primer lloc**, la geografia ha d'obtenir dades per a l'objecte de la seva investigació. Degut a la varietat de la naturalesa de les anàlisis, les dades o documents possibles (entesos en sentit genèric) han de ser heterogenis, ja que són utilitzats per altres ciències. S'entén per document qualsevol tipus de registre/succés/fenomen o dada que aportí informació que ajudi a resoldre el problema geogràfic plantejat. Aquests documents geogràfics o dades s'obtenen a partir de dos tipus de fonts: les primàries, les quals proporcionen informació generada pel geògraf, normalment mitjançant el treball de camp; i les secundàries, les quals aprofiten el treball dels altres. La informació obtinguda de les fonts primàries ha de ser sistemàtica, quantificable i ha de poder agrupar-se. A més, aquesta informació s'ha d'extreure a partir d'un sistema fixat amb anterioritat i que permeti seleccionar una mostra rellevant i significativa. Tot seguit, la informació ha de poder ser comptabilitzada o adjectivada a través d'un criteri també fixat amb anterioritat. Finalment, els resultats obtinguts han de poder agrupar-se de tal manera que puguin ser comparats o valorats respecte la resta.

A més, s'ha d'elaborar un sistema que permeti ressenyar tot tipus de dades. Entre les fonts secundàries s'inclouen les estadístiques, els mapes, les imatges per satèl·lit o la bibliografia.

Pel que fa al mètode per aconseguir les dades, la millor manera és l'**observació exhaustiva** d'allò estudiat, és a dir, recollir absolutament totes les dades necessàries per donar una explicació total. No obstant, en la majoria dels casos això és impossible degut a l'escassetat de personal, temps i diners. Altres vegades, simplement no és possible degut a les condicions materials, ja que no sempre es pot abastar tot. En l'actualitat existeix i és un costum la formació d'equips d'investigació interdisciplinaris, els quals es coordinen les tasques amb l'objectiu de cobrir una àrea temàtica determinada de manera global.

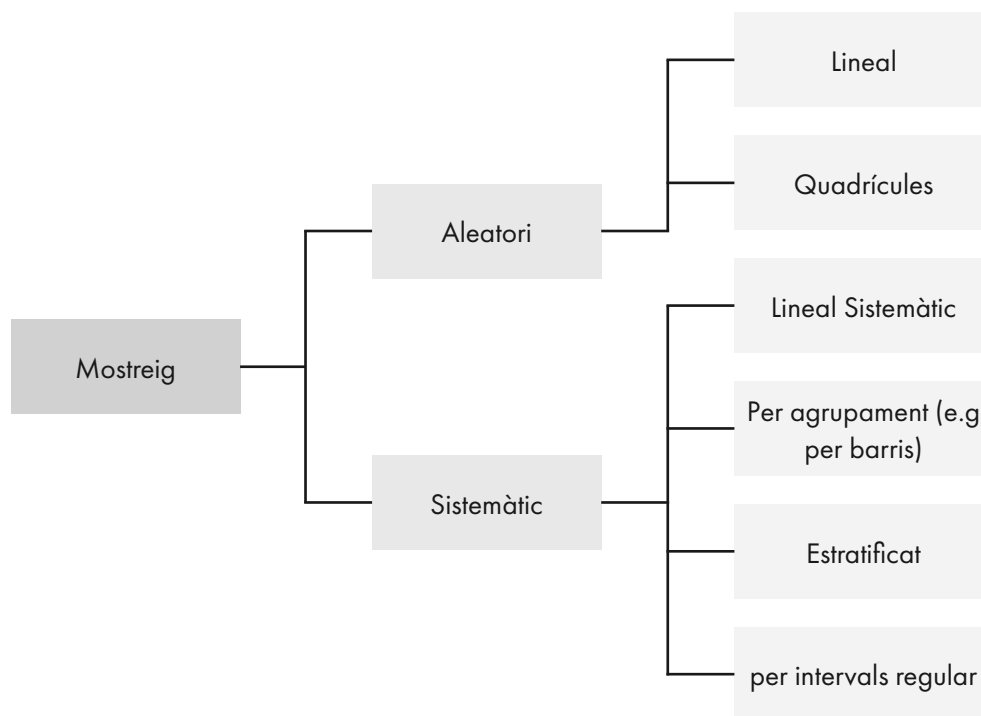
El mètode més habitual és el **mostreig**, mitjançant el qual es recull informació de manera parcial confiant que aquesta sigui suficientment representativa de la realitat. En el **mostreig aleatori** cada membre de la població té la mateixa probabilitat de ser inclòs dins la mostra (per exemple, els números que s'escullen a l'atzar dins d'una urna). Sempre que sigui possible s'ha de preferir el mostreig aleatori. En el **mostreig no probabilístic** no tots els elements de la població tenen la mateixa probabilitat de ser inclosos dins la mostra. Amb el mostreig no probabilístic es pot arribar a obtenir una mostra molt representativa, però no se'n podran avaluar els marges d'error, cosa que sí que és possible amb l'aleatori.

El **mostreig** és un procediment en què s'infereixen els valors d'una població a través de l'experiència obtinguda mitjançant un grup amb un número menor de casos.

La **mostra** és el número d'elements seleccionats amb la intenció d'estimar els valors veritables d'una població.

L'**univers general** és la població abstracta i teòrica que l'investigador desitja generalitzar en els seus resultats.

L'**univers de treball** és l'operacionalització concreta de l'univers general.

EL TRACTAMENT DE LES INFORMACIONS

En **segon lloc**, s'ha de tractar la informació obtinguda i classificar-la. Fa uns anys, aquest treball es feia mitjançant un sistema de fitxes o a través de procediments laboriosos y tediosos. Avui en dia, la revolució informàtica ha permès millorar extraordinàriament el processament de la informació creant les bases de dades geogràfiques. La revolució informàtica també ha permès elaborar models matemàtics que expliquen i, fins i tot, preveuen alguns fenòmens. No sempre són fiables ni exactes però cada vegada són més complexos.

Sovint, les conclusions de la investigació acaben expressant-se en un mapa, el qual és un element d'anàlisi i el mitjà d'expressió per excel·lència de la geografia. A més de mapes, també s'elaboren gràfics lineals, gràfics de barres, de sectors..., els quals permeten presentar les conclusions d'una investigació complexa de manera ràpida i visual.

LA DIFUSIÓ

En **tercer lloc**, les conclusions de la investigació s'han de presentar davant dels fòrums corresponents, cosa que es fa a través de publicacions científiques. Anteriorment, els llibres eren el mitjà preferit per comunicar els resultats, en canvi, avui en dia, la comunicació de les investigacions es fa a través de monografies en revistes especialitzades. En destaquen algunes, com ara la *Geo Crítica*⁴, publicada per la Universitat de Barcelona. Una altra manera de presentar les conclusions és a través de ponències en congressos científics, on es reuneixen, a vegades periòdicament, tots els especialistes d'una determinada matèria. Es parla de comunitats epistemològiques que parlen un mateix llenguatge. Una especialitat del coneixement geogràfic ve donada pel fet que, sovint, els resultats d'una investigació s'han de presentar davant del poder polític en forma d'informes d'experts o d'avaluacions d'impacte ambiental. La comunicació d'aquests resultats és problemàtica perquè poden estar condicionats per la ideologia política i el negoci, cosa que pot fer perillar possibles contractacions o futures investigacions en cas de no ser complaents.

⁴ <http://www.ub.es/geocrit/revis.htm>

L'ACTUALITZACIÓ

En **quart lloc**, el treball geogràfic inclouria l'actualització de les dades i de les conclusions. L'espai és un sistema dinàmic i la investigació geogràfica ideal ha d'estendre's al llarg del temps. Per actualitzar les conclusions cal tenir en compte les aportacions d'altres geògrafs. La ciència geogràfica hauria de complir el principi de falsabilitat de Popper, el qual indica que tota investigació científica, incloent el coneixement geogràfic, es caracteritza per ser falsable o millorable.

C. LA GEOGRAFIA ÉS UNA CIÈNCIA MULTIDISCIPLINÀRIA

La geografia és una ciència que aglutina totes les altres, tan naturals com socials, des de la història fins a les matemàtiques, ja que té gran quantitat d'objectes d'estudi i són molt diversos. La matemàtica i l'estadística són ciències auxiliars per a la geografia en general; la geologia, l'ecologia i la biologia ho són per a la geografia física i la sociologia; l'economia i la història, per a la geografia humana. Teòricament, per aconseguir una visió global, hi ha d'haver una col·laboració entre les diferents disciplines humanes i físiques. Alguns han definit aquesta col·laboració com a "parasitisme de la geografia". Milton Santos comentaria: "Sembla que la gran riquesa i la gran misèria de la geografia sigui utilitzar mitjans agafats d'altres disciplines"⁵

En contra d'aquestes tesis se sosté que la geografia aporta o sembla que porti un llenguatge propi que generalment té a veure amb la distribució i localització dels fenòmens i, per tant, és natural que agafi el llenguatge científic del sistema que està estudiant.

3. L'ESPAI GEOGRÀFIC

A. CONCEPTES GEOGRÀFICS

Per poder entendre què és l'espai geogràfic, cal delimitar conceptes:

- **Espai:** extensió contínua que conté tots els objectes sensibles i dins la qual aquests poden canviar de posició.
- **Localització:** posició dins d'un determinat espai mitjançant l'ús d'una xarxa reticular arbitrària.
- **Lloc:** posició identificable sobre la qual carreguem certs valors⁶ (per exemple, els llocs narrats en el llibre *El petit Príncep*).
- **Territori:** ha sigut definit com l'espai viscut i es relaciona amb el lloc.

B. L'ESPAI REGIONAL

Un dels problemes clàssics de la geografia és determinar què és l'espai regional o una regió. La regió, probablement, és una de les paraules més fosques i controvertides de la geografia. Una de les definicions bàsiques presenta la **regió** com un espai organitzat homogeniament i de manera diferenciada segons uns criteris objectius. La regió és un concepte d'elaboració mental i personal, l'objectiu de la qual és ordenar un espai geogràfic.

Cada geògraf crea la divisió territorial en funció dels seus interessos i objectius. El cas més evident és el de les regions polítiques o nacionals, les quals sempre generen discussions. Dins d'aquesta subjectivitat, les regions naturals són molt més clares que les regions creades en funció de criteris socials.

Podem distingir entre: regió natural, històrica, econòmica o urbana segons múltiples criteris. Degut al caràcter multidisciplinari de la geografia i de les diferents escales i espais que s'utilitzen, els fenòmens es distribueixen en regions i se solapen els uns amb els altres, cosa que crea una infinitat d'estudis. L'estudi de la regió va tenir molta importància en la geografia de **Vidal de la Blache**, però tenia un concepte molt rígid

⁵ Citat en <http://www.ub.es/geocrit/geo2.htm>

⁶ El concepte de lloc és una aportació de la geografia de la percepció.

sobre aquest terme, cosa que va tendir a anquilosar els estudis geogràfics. El concepte d'espai natural (Liebensraum) o regió natural va ser un dels elements utilitzats pel feixisme com a argument per al seu expansionisme militar.

C. EL PAISATGE

El **paisatge** és un espai que posseeix determinats trets físics i biològics i se sol definir com l'espai natural modificat per la humanitat en funció d'algun tipus d'activitat. El paisatge és un concepte més didàctic que el de regió perquè integra elements visuals que el fan reconoscible.

Els processos actuals sobre l'herència del passat són els que donen personalitat al paisatge. Els canvis en el paisatge a vegades solen presentar-se bruscament, en forma de crisi, tot i que en realitat, la majoria de les vegades són lents i progressius. L'estudi dels llindars per a l'organització de les societats que ocupen l'espai és una de les tasques de la geografia. Tot i l'originalitat de cada punt en l'espai, aquest ofereix una apreciable homogeneïtat degut als punts en comú, els quals es repeteixen, donen extensió al paisatge i continuïtat a l'espai. Rius, mars, muntanyes i altres accidents geogràfics poblen, en gran mesura, tots els llocs de la terra. No tot l'espai ha sigut modificat per les societats humanes de la mateixa manera i amb la mateixa intensitat.

Anomenarem **paisatge natural** aquell espai que no ha estat modificat per la societat, malgrat alguns petits enclavaments. Avui en dia, degut a la intensitat de l'acció humana, aquest espai natural pràcticament no existeix. Per altra banda, el **paisatge modificat** és aquella regió en què les pràctiques agrícoles i l'ús del foc han modificat el medi de manera irreversible. I ja per acabar, el **paisatge ordenat** és el que reflecteix l'acció meditada, concentrada i continua d'una societat sobre el medi.

L'espai ordenat està dividit, de forma generalitzada, en espai rural i espai urbà, cada un dels quals té una morfologia i unes funcions diferents, fins i tot poden ser oposades. El modus vivendi de les societats urbanes envaeix el camp i és assumit per la població rural. Si es generalitza, es pot dir que l'espai rural és l'especialitzat en el sector primari i energètic, mentre que és a la ciutat on es desenvolupa el terciari. La fluïdesa i l'especialització d'aquests espais depenen del nivell de desenvolupament.

4. EVOLUCIÓ DEL PENSAMENT GEOGRÀFIC FINS AL SEGLE XIX

A. LA DISCIPLINA GEOGRÀFICA

Com a disciplina, la geografia es pot definir:

- Com la ciència que practiquen els que s'anomenen geògrafs: una visió acadèmica de la matèria.
- Com la ciència que estudia un determinat objecte d'estudi (quin és?): l'intent més complet de trobar aquest objecte va ser gràcies al concepte de regió de Vidal del la Blache.
- En funció de les metodologies: la geografia és un conjunt de tècniques.
- En funció de les preguntes que es planteja, generalment per la pregunta: "On?"

Una definició bàsica podria ser: *"La geografia és la ciència que estudia les variacions de les distribucions dels fenòmens de la superfície terrestre (abiòtics, biòtics i culturals), així com també les relacions del medi natural amb l'ésser humà i la individualització i anàlisi de les regions de la superfície de la terra"*.

La geografia té molts trets en comú amb les altres ciències i disciplines i la seva evolució recent pot ser entesa des de dos punts de vista. Primerament hi hauria el model gradual, on la disciplina es desenvolupa progressivament i on les teories més fidels a la realitat substitueixen les menys ajustades. És per aquest motiu que Karl Popper defensaria la falsabilitat com un element propi de la ciència. Una visió menys optimista seria la de Thomas Kuhn recollida a *The structure of Scientific Revolutions*: la ciència funciona per paradigmes o

models sobre els quals es treballa fins que queden obsolets i són substituïts per altres. Aquest model pot ser aplicat a la geografia⁷. D'aquesta manera la disciplina viuria moments històrics en els quals tindrien lloc revolucions científiques geogràfiques.

B. ELS PRECEDENTS

Els precedents clàssics de la geografia tenen com a principals figures a Estrabó, Pausànies i Eratòstenes; Isidor de Sevilla i Albert el Gran. No obstant, la història de la disciplina començà amb Bernhard Varenius (1622 – 1655) i la seva obra *Geographia Generalis*, la qual va separar l'estudi de la terra del terreny de la cosmologia. La nova disciplina va tenir una gran influència des de la història natural⁸. El descobriment d'Amèrica i les aplicacions pràctiques de la cartografia també van contribuir en el desenvolupament de la disciplina. Tot i que la Corona Espanyola no va aportar pràcticament res al coneixement científic de la geografia, sí que cal destacar les nombroses aplicacions pràctiques desenvolupades per les exploracions castellanques i portugueses.

Aquests geògrafs precientífics no van sistematitzar de manera precisa els seus coneixements, no crearen cap paradigma global sobre el que estudiaven, no posseïen un aprenentatge propi ni realitzaven mesures precises. No obstant, compartien amb la resta de geògrafs l'interès per conèixer i la passió per la disciplina. Aquests precientífics sovint van ser relegats i postergats injustament per alguns geògrafs.

C. ELS PRIMERS TEÒRICS

Durant el segle XIX, els geògrafs tenien una certa preocupació sobre el fet d'incloure la seva disciplina dins del camp de les ciències. Tradicionalment, els geògrafs han situat els inicis de la geografia científica durant el segle XIX, a partir de les obres d'Alexander Von Humboldt i Carl Ritter.

- **Alexander Humboldt** (1769-1859): *Cosmos* (obra inacabada), la qual dona una visió bastant ecològica i explicativa de l'entorn geogràfic. És considerat un dels últims grans il·lustradors.
- **Carl Ritter** (1779-1859): busca una coherència històrica i regional. Està influït per la teologia, ja que concep l'espai geogràfic com un pla de Déu. Fou catedràtic de geografia a la Universitat de Berlín. Les seves tesis van ser posades en dubte per la teoria darwiniana.

D. LA CIÈNCIA GEOGRÀFICA COM A DESCOBRIMENT

En contra de l'esperit de Humboldt i Ritter, la progressiva especialització divideix la geografia entre geografia física i geografia humana. Durant la mateixa època es creen les primeres **societats geogràfiques** (1821 - París, 1828 – Berlín, 1830 Royal Society - Londres.), les quals donaran suport als esforços dels seus països per colonitzar i ocupar nous territoris, conscient o inconscientment. La Conferència de Berlín de l'any 1885 marcà la fita d'una nova geografia. Els descobriments que van tenir lloc a finals del segle XIX eren seguits pels mitjans de comunicació i l'opinió pública. Un dels aspectes més interessants i polèmics del moment va ser la qüestió sobre les fonts del Nil, descobriment que **Richard Burton** i **Speke** s'atribuïen.

E. LA GEOGRAFIA COM A CIÈNCIA POSITIVA

LA INFLUÈNCIA DE DARWIN. LA GEOGRAFIA AMBIENTALISTA

És evident que la geografia patí la tremenda influència de l'obra de **Charles Darwin**, *L'origen de les espècies*. Des de Darwin la geografia desenvolupà una escola ambientalista liderada pel geògraf alemany **Friedrich Ratzel**, catedràtic de la Universitat de Berlín i successor de Ritter, l'objectiu del qual era demostrar

⁷ L'obra de Jun és una resposta davant del positivisme científic de Karl Popper. Popper, Karl.:(1975) *La lògica de la investigació científica*. Tecnos, Madrid.

⁸ Entre altres hi hauria autors com Plini, Thomas Burnet i la seva obra *The Theory of the Earth* o la teològica de John Ray, *The Wisdom of God*.

que el medi físic determina els comportaments socials i demogràfics de las persones, pensament base del determinisme geogràfic. Encunyà el terme *Antropogeografia*. A la mateixa línia es trobava el determinisme ambiental d'**Ellen Churchill Semple** i es caracteritzaria pel seu dogmatisme. D'aquesta escola sorgiria l'ecologia cultural de l'Escola de Chicago, el representant més famós de la qual és **Ernest Burgess** (teoria dels anells concèntrics). En aquest període inicial també destaquen els geògrafs **Ferdinand von Richthofen** i **Alfred Hettner**.

LA GEOGRAFIA CRÍTICA DE L'IMPERIALISME

Durant algunes èpoques històriques la geografia va servir de suport a l'imperialisme dominant del moment. Per aquesta raó, des d'una perspectiva socialista/marxista i anarquista, alguns geògrafs, com ara **Elysees Reclus**, el príncep **Kropotkin**, **Maximilian Sorre** i **Camille Vallaux**, criticaren l'imperialisme associat a la geografia i als descobriments.

LA GEOGRAFIA POSITIVISTA. EL CONCEPTE DE REGIÓ

Finalment, el positivisme científic del segle XIX va tenir uns representants geogràfics importants: el geògraf francès **Vidal de la Blache** i l'alemany **Von Ritschhofen**, els quals van plasmar a les seves obres el concepte de regió tal com ells l'entenen. La regió permetia dotar la geografia d'un objecte d'estudi definit, positiu. Per això la regió es defineix com una àrea delimitada susceptible de ser estudiada separatament segons certs criteris. La visió d'aquesta àrea és descriptiva i estàtica en el temps, però té la vocació de ser completa en la descripció. El gran problema és que el concepte de regió depèn d'unes característiques homogènies. Dependent de les característiques escollides tindrem una regió o una altra.

EL MARXISME I LA GEOGRAFIA

Com passa amb la resta de les ciències, el marxisme també influí en el pensament geogràfic. Tot i que és cert que Marx i Engels mai estudiaren geografia, les descripcions sobre com vivien els obrers a les ciutats, quins eren els efectes de la indústria en el paisatge, el mètode de producció, etc., van proporcionar enfocaments nous i interessants a la geografia, els quals van ser recollits més endavant.

Perspectiva positivista	<ul style="list-style-type: none"> • Vidal de la Blache (1845 – 1918) 	<ul style="list-style-type: none"> • Geografia: ciència dels llocs • Fenomen de regió
Perspectiva socialista	<ul style="list-style-type: none"> • Elisee Reclus • Príncipe Kropotkin • Maximilian Sorre 	
Perspectiva ambientalista	<ul style="list-style-type: none"> • Friedrich Ratzel (1844 – 1944) 	<ul style="list-style-type: none"> • Concepte d'espai vital • Evolucionisme + positivisme
	<ul style="list-style-type: none"> • Ellen Churchill Temple 	<ul style="list-style-type: none"> • Doctrina ambientalista
	<ul style="list-style-type: none"> • Huntintong 	<ul style="list-style-type: none"> • Clima i societat

5. METODOLOGIA DEL TREBALL GEOGRÀFIC CONTEMPORANI

A. LA GEOGRAFIA POSTBÈL·LICA

Durant la Segona Guerra Mundial, la geografia adquirí un cert prestigi com a disciplina a causa de les seves implicacions pràctiques a l'hora de guanyar el conflicte. La necessitat de tenir mapes exactes de tots els teatres de les operacions, de conèixer amb exactitud les mareas i el temps atmosfèric, va convertir l'opinió dels geògrafs en informació molt útil, cosa que feia que els integressin dins les unitats d'enginyers de tots els exèrcits⁹.

Una vegada finalitzada la Segona Guerra Mundial, les universitats nord-americanes agafaren el protagonisme que abans tingueren les europees en l'estudi de la geografia. Un dels geògrafs més coneguts va ser **R. Hartshorne**, el qual escriví *The nature of Geography*, obra que advocava per una geografia descriptiva i monogràfica. Al mateix temps, la geografia com a ciència també serà impulsada per **Dickinson**¹⁰, el determinisme del qual el fa afirmar unes lleis naturals que guien l'acció de l'home en l'espai. En realitat, aquest autor planteja la tremenda influència del medi en les activitats humanes, per exemple, en les regions àrtiques. Dickinson és conegut pel seu model ecològic del creixement de les ciutats.

B. LA GEOGRAFIA QUANTITATIVISTA

L'impuls postbèl·lic de la matèria va venir acompanyat d'altres processos acadèmics i socials que promogueren l'avenç de la disciplina. En primer lloc, perquè van aparèixer altres ciències socials que paral·lelament serviren com a model per explicar els fenòmens geogràfics, com ara la sociologia de l'Escola de Chicago. En segon lloc, perquè els geògrafs van començar a ser capaços d'elaborar models teòrics complexos que pretenien descriure la realitat social¹¹, els més coneguts dels quals són els d'**Alfred Weber** i **Walter Christaller**.

El model comporta que les dades es converteixin en l'essència de la geografia i que aquesta es torni quantitativa. Els **geògrafs quantitativistes**, també coneguts com **els joves turcs**, es caracteritzaren per la seva notable obstinació per modernitzar la geografia utilitzant els recursos més avançats¹². La geografia quantitativa implicà una renovació total de la metodologia i la teoria geogràfica. El segon efecte del quantitativisme va ser el trasllat dels geògrafs dels centres docents i d'investigació per portar-los al món de la indústria, els negocis, el comerç i l'administració. Aquest canvi es va dur a terme en un període de temps relativament curt. A finals de la dècada dels seixanta, aquells que durant un temps van ser els joves rebels de la geografia, es trobaven sòlidament assentats dins les universitats, associacions professionals, etc.

L'estructura de poder en la institució geogràfica canvià per complet: la nova generació havia substituït els càrrecs de poder que abans ocupaven els geògrafs tradicionals i que es negaren a adaptar-se. La geografia quantitativa es caracteritzava pel seu ús intensiu d'índexs i números i en certa manera deixava fora la societat com a constructora de l'espai. Així doncs, apareix la **geografia de la percepció**, la qual té en compte com els éssers humans contemplen els fenòmens geogràfics.

C. LA GEOGRAFIA RADICAL

La **geografia radical** neix amb l'esperit de protesta dels anys de la guerra del Vietnam. És un fenomen americà que té les seves arrels en la tradició humanista d'Humboldt i Ritter, i en la geografia revolucionària de **Kropotkin** i **Reclus**. Els geògrafs radicals més destacats seran precisament alguns dels geògrafs quantitativistes

⁹ El desembarcament de Normandia, el qual implicava centenars de milers de soldats, va ser posposat degut a les males previsions atmosfèriques i el general Eisenhower decidí restablir les operacions quan va saber que hi hauria unes hores de bon temps.

¹⁰ Dickinson, R. E.: (1969) *The Makers of Modern Geography*. London: Routledge & Kegan Paul. Autor que desenvolupà, durant els anys 50, els diferents tipus de plànols de la ciutat.

¹¹ Un precedent dels models explicatius en geografia pot ser el de Johann H. Von Thünen, el qual explicava els cultius en funció de la distància respecte la població.

¹² Entre aquests geògrafs quantitativistes destaca Brian Berry.

que agafen consciència sobre la seva disciplina, s'adonen que no era tan neutral com pretenia. Alguns d'ells comencen a donar signes de vitalitat i prenen opcions polítiques en contra del seu propi govern. Les tres fites de referència més importants en el desenvolupament de la geografia radical són: l'anomenada Expedició Geogràfica de Detroit¹³ i el moviment expedicionari; l'aparició de la revista radical per a la geografia titulada Antipode¹⁴; i la fundació de la Unió de Geògrafs Socialistes.

Més enllà del moviment radical, els corrents geogràfics es divideixen entre aquells que busquen una implicació social, com és el cas de la geografia social, i els que pretenen donar una volta a la científicitat de la disciplina. Ambdues tendències inclouen la investigació de la geografia humana en el marc més ampli de la teoria social. Entre els primers es troba **Milton Santos**¹⁵, un dels geògrafs més destacats dels últims anys i que proposa una nova geografia integral compromesa amb la societat i el medi. Per altra banda, **Paul Claval**¹⁶ afirma que la geografia cultural ha d'estudiar la relació entre els éssers humans i la naturalesa, ja que la cultura és l'herència i el resultat del joc de comunicació entre les dues.

D. ALTRES CORRENTS DE PENSAMENT GEOGRÀFIC

Altres nous corrents de la geografia se centren en la geografia de la percepció i estudien com l'espai és percebut i sentit pels éssers humans. En aquest aspecte destaca el geògraf xinès Yi Tu Fuan, el qual parla sobre els límits mentals de les ciutats. Altres aspectes estudiats pels geògrafs poden ser el terrorisme, els desplaçats, el comerç just i molts altres¹⁷.

Entre els geògrafs menys compromesos destaca una creixent especialització en la geografia física i en la humana, les quals tracten cada un dels aspectes separatament. D'aquesta manera trobem especialistes en geografia dels espais urbans, dels espais rurals, de la població, de la indústria, del sector dels serveis... L'enfocament integral perseguit durant els inicis de la disciplina i també per la geografia social cada vegada queda més lluny.

Jorge Olcina és especialment crític amb algunes de les noves tendències de la geografia. Segons aquest autor, existeixen tres tipus de geògrafs dins la comunitat geogràfica. En primer lloc, "els pensadors", els quals reflexionen sobre la disciplina. Molts d'ells seran sensats i altres esdevindran veritables "masies" amb poc contacte amb la pràctica geogràfica. En segon lloc, els "lliurepensadors", els quals no es molesten en pensar perquè en el fons no els interessa l'ofici. En tercer lloc, aquells geògrafs que se centren en qüestions pràctiques i contempen aquests debats des de la llunyania¹⁸.

Geografia quantitativista		Fred. K. Schaefer Brian Berry	<ul style="list-style-type: none"> • Geografia: ciència dels llocs • Fenomen de regió
Geografia del comportament i la percepció		Kevin Lynch ¹⁹ Yi Fu Tuan ²⁰	
Geografia radical	Liberals		
	Marxistes		<ul style="list-style-type: none"> • Milton Santos • D. Harvey²¹

13 L'expedició va ser duta a terme pel geògraf W. Bunge en un barri negre i marginal de Detroit. Els líders de la comunitat hi van col·laborar.

14 Altres revistes europees serien *Herodote* o *Zone*.

15 Santos, M.: (2000) *La naturaleza del espacio. Técnica y tiempo. Razón y emoción*. Ariel, Barcelona.

16 Claval, Paul.: (1999) *La Geografía cultural*. Eudeba, Buenos Aires.

17 Nogué, Joan y Romero, Joan.: (2006) *Las otras geografías*. Tirant lo Blanc, València.

18 Jorge Olcina Cantos " La Geografía hoy: reflexiones sobre el pensamiento geográfico, la región y la docencia de la geografía "Investigaciones geográficas, Nº 16, 1996, Págs. 93-114.

19 Kevin Lynch desenvolupa la significació dels senders, les vores, les fites, els barris i altres elements significatius de les ciutats.

20 Geògraf que desenvolupa conceptes com ara la topofília, la topolatria, la toponegligència, etc...

Geografia idealista	Humanistes		
	Fenomenològica		
Geografia culturalista		Paolo de Sica Paul Claval	

6. TÈCNiques DEL TREBALL GEOGRÀFIC

A. LA LOCALITZACIÓ DE L'ESPai GEOGRÀFIC

El primer problema geogràfic radica en localitzar un punt sobre la superfície terrestre i per aconseguir-ho s'utilitza un sistema de xarxa geogràfica. El més conegut es desenvolupà durant els últims 300 anys i és el que divideix el planeta terra en paral·lels i meridians. D'aquesta manera és possible determinar la distància en graus, minuts i segons des de qualsevol punt de la terra fins a l'equador (latitud) o fins al meridià de Greenwich (longitud). Aquest mètode es desenvolupà com a conseqüència pràctica de les exploracions marítimes de l'edat moderna.

Actualment el mètode de localització més utilitzat és el GPS, Global Positioning System o **Sistema de Posicionament Global** de navegació per satèl·lits. Va ser creat pel Departament de Defensa dels Estats Units i és molt més precís que el sistema anterior. Utilitza 21 satèl·lits que localitzen la posició de qualsevol objecte en el planeta. Actualment la UE està desenvolupant el seu propi sistema, anomenat Galileu, i altres països, com ara Rússia i Xina, també.

Les implicacions militars de la localització són tan enormes que esdevenen una de les claus de la supremacia militar dels Estats Units. Aquesta supremacia s'aconsegueix des dels satèl·lits a l'espai exterior.

B. LA REPRESENTACIÓ DE LES VARIABLES GEOGRÀFIQUES. ELS GRÀFICS I ELS DIAGRAMES

Els gràfics són representacions ordenades d'una o més variables en què s'utilitzen diversos elements geomètrics. Alguns només representen una variable, com ara els gràfics lineals, i altres representen diverses variables, com és el cas dels diagrames.

GRÀFICS LINEALS

De coordenades cartesianes

Lineals

Lineals múltiples

De banderola

Lineal compost

Escala logarítmica o semilogarítmica

Histograma de freqüències

21 D. Harvey i altres: "Geografía y teoría revolucionaria", Geo Crítica, nº 4-5, marzo-mayo 1977. Tot i que la seva principal obra es titula Justicia Social.

Corba de Lorenz

Gràfics de coordenades polars

DIAGRAMES

Diagrama de barres

Diagrama de barres compost

Diagrama de sectors circulars

Diagrama triangular

C. LA REPRESENTACIÓ DE L'ESPAI CARTOGRÀFIC: LA CARTOGRAFIA.

Pel que fa a la geografia, la informació cartogràfica és particularment important dins la ciència de l'espai, ja que tradicionalment ha sigut associada a aquesta àrea. El mapa més famós és la projecció de Mercator (1512 – 1594), la qual va ser la primera representació més o menys realista de la superfície del planeta. **Els mapes són una “representació selectiva, abstracta i simbòlica dels trets de la superfície terrestre”**. El principal problema és que s'ha de representar en una superfície bidimensional una d'esfèrica, cosa que produeix una deformació de la realitat.

Un sistema de projecció és un mètode que permet traslladar la superfície terrestre en un pla. La més coneguda és la **projecció cilíndrica**, tot i que produeix grans distorsions en les zones de latitud elevada i impedeix apreciar les verdaderes proporcions de les regions polars. La **projecció cònica** es dur a terme traslladant la informació de l'esfera en un con i agafant de punt de referència un dels pols. Ofereix més precisió en l'hemisferi que correspon al pol de referència. La **projecció azimuthal** o projecció zenital és la que s'aconsegueix projectant una porció de la Terra sobre un disc pla tangent al globus terraquí en un punt concret. La **sinusoïdal o la homolosina equivalent (de Paul Goode)** manté bastant bé la superfície real però distorsiona les àrees. Finalment, una projecció que ha tingut molt d'èxit, sobretot en el camp educatiu, és la **Projecció d'Arno Peters**, la qual representa correctament les àrees tot i distorsionar-les. La projecció de Peters es desenvolupà amb la intenció de denunciar i demostrar com els mapes ofereixen un rerefons eurocèntric i colonialista²².

Cal destacar que la superfície que la cartografia ha de representar té una mida diferent que la representada en un mapa. Per solucionar aquest problema es desenvolupà un sistema d'escalas. L'escala és la relació entre una longitud mitjana sobre el mapa i la corresponent longitud en la realitat. Les més habituals són la gràfica i la numèrica. Cada mapa necessita una escala per ser útil.

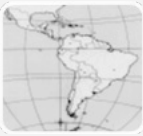
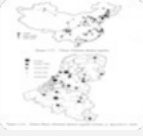
De gran escala	Corogràfics (països, continents)(1:200.000 i 1:1.000.000)
De mitjana escala	Geodèsics (1:50000 i 1:100000)
De petita escala	Plànols de carrer o ciutats (1:5.000 i 1:20.000)
De molt petita escala	Plànols de casa o objectes (1:50)

En tots els mapes existeixen elements simbòlics, ja que no tots són representables: ideogrames com ara creus per representar esglésies, pictogrames d'avions per simbolitzar aeroports o símbols convencionals. Aquests elements són desproporcionats i mostren a l'espectador allò que el creador del mapa vol destacar.

Els mapes també es poden dividir segons els temes que tracten:

²² Òbviament, la projecció va crear polèmica. Els crítics van argumentar que hi havia algun error menor en la projecció i que ja havia sigut feta per un reverend escocès (James Gall) del segle XIX.

	<p>Analítics</p> <ul style="list-style-type: none"> • Un únic element d'anàlisi
	<p>Sintètics</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mapes de punts • Mapes de coroplètiques (trames i colors) • Mapes d'isopletes (contorns) • Mapes de símbols proporcionals

D. LES NOVES TÈCNQUES DE LA GEOGRAFIA

La metodologia geogràfica ha patit enormes canvis durant els últims anys. Un progrés fonamental va ser el desenvolupament de la fotografia aèria, el qual millorà enormement la precisió dels mapes des de la Segona Guerra Mundial. Actualment, la precisió és més exacta, ja que la fotografia per satèl·lit proporciona els contorns exactes dels països i una gran quantitat de dades de tot tipus: dades meteorològiques, nivells de contaminació, relleus molt precisos, lluminositat, masses forestals... Els primers satèl·lits s'utilitzaren durant els anys 70 (Landstat I, II i III) i, en principi, estaven lligats a la intel·ligència militar, però a mesura que les tecnologies anaven quedant obsoletes s'usaven en el camp civil. Les seves aplicacions són innumerables.

Aquest gran número de dades que aporten els nous instruments s'ha vist acompanyat de la revolució informàtica, la qual ha creat els **SIG o GIS en anglès**. Un sistema d'integració geogràfica és una integració organitzada (mitjançant software o hardware) d'un gran número de dades geogràfiques, cosa que fa que siguin recollides, emmagatzemades, manipulades, analitzades i exposades juntament amb les referències apropiades. En definitiva, són el resultat de l'aplicació de la revolució informàtica al mètode de la geografia.

Els SIG pretenen plantejar models explicatius de la realitat i resoldre problemes geogràfics complexos de planificació i gestió. L'avantatge dels SIG és que permeten exposar la informació de manera conjunta o separada segons convingui a l'espectador. Funcionen com les bases de dades d'informació geogràfica, les quals poden resoldre algunes qüestions i que han aconseguit que la investigació geogràfica sigui molt més profunda.

7. CONCLUSIONS

Avui en dia, tot i els esforços de molts autors, la geografia no aconsegueix unificar les seves dues grans àrees: la geografia física, la qual s'ocupa del territori, del sòl, del clima i de factors físics; i la geografia humana, la qual té en compte l'ésser humà i la seva relació amb el medi. La utilització de diferents tècniques i el fet que el camp d'estudi de les dues disciplines és molt ampli, fa que molt pocs geògrafs puguin operar en els dos camps. La branca física tendeix a unificar-se amb les ciències pures com ara la física i la matemàtica; i la branca humana amb les disciplines socials i humanístiques.

Per aquest motiu, hi ha geògrafs que advoquen decidivament per la unitat de la disciplina i per un retorn a aquest passat mític dels grans geògrafs, i d'altres que des de la practicitat es dediquen a estudiar el seu camp, el qual és relativament especialitzat.

Seguint aquesta línia s'hauria de fer una altra distinció: els que descriuen un determinat espai en un moment concret i aquells que observen la seva evolució. Aquesta última opció és molt més difícil ja que implica bus-

car causalitats que poden ser molt complexes i que sempre són discutibles. Tant en un estudi com en l'altre, el geògraf haurà d'optar per una escala que pugui anar del nivell planetari al microscòpic.

Un altre gran tema de la geografia actual és el que fa referència a l'opció acadèmica, la qual té molt a veure amb l'educació, ja que molts geògrafs ensenyen en instituts i universitats. Aquests geògrafs tenen en compte la didàctica de la geografia, és a dir, la manera com s'ensenyen els coneixements i les tècniques d'investigació. L'opció més en voga és l'anomenada educació crítica, la qual busca, bàsicament, aconseguir que les persones reflexionin sobre la investigació de l'ésser humà, el medi ambient i el lloc.

L'altra opció és la investigadora, la qual realitza treballs de camp i té per objectiu conèixer més profundament l'espai. Però aquesta opció investigadora i d'acció social lluita per sobreviure. No s'ha d'oblidar que molts geògrafs han de corroborar o criticar les accions de planificació del poder i que fer-ho pot suposar perdre subvencions i suports polítics.

8. BIBLIOGRAFIA

A. MANUALS GENERALS

- VVAA.: (1987) *Geografía. Crítica*, Barcelona.
- Puyol, Rafael.: (1990) *Geografía Humana*. Ediciones Pirámide S.A., Madrid.

B. OBRES ESPECÍFIQUES

- Baylina, Mireia. Metodología cualitativa y estudios de Geografía y Género. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 1997, N° 30, p. 123-138.
- Claval, Paul.: (1999) *La Geografía cultural*. Eudeba, Buenos Aires.
- Dickinson, R. E.: (1969) *The Makers of Modern Geography*. Routledge & Kegan Paul, London.
- García Ballesteros, Aurora (Coord.): (1998) *Métodos y técnicas cualitativas en geografía social*. oikos-tau, Barcelona.
- Hagget, Peter.: (1994) *Geografía. Una síntesis moderna*. Ediciones Omega, Barcelona.
- Moreno Jiménez, Antonio y Marrón Gaité, Jesús.: (1995) *Enseñar Geografía. De la Teoría a la Práctica*. Síntesis, Madrid.
- Nogué, Joan y Romero, Joan.: (2006) *Las otras geografías*. Tirant lo Blanc, València.
- Peters, A.: (1992) *Atlas compacto*. Vicens Vives, Barcelona.
- Santos, Milton.: (1990) *Por una Geografía Nueva*. Espasa – Calpe, Madrid.
- Unwin, Tim.: (1992) *El lugar de la Geografía*. Cátedra, Madrid.
- Valerià Paül i Carril (coord.), Joan Tort i Donada (coord.): (2007) *Territorios, paisajes y lugares: trabajos recientes de pensamiento geográfico*. Asociación de Geógrafos Españoles
- VVAA.: (2003) *Ejercicios prácticos de Geografía humana*. UNED, Madrid

Temari d'oposicions

GEOGRAFIA i HISTÒRIA II

Versió en català

Gerardo Andrés Moreno

Clàudia Descamps Ginabreda

educàlia
editorial

Temari d'oposicions

GEOGRAFIA I HISTÒRIA II

Versió en català

Gerardo Andrés Moreno
Clàudia Descamps Ginabreda

Segona edició, 2020

Autor: Gerardo Andrés Moreno i Clàudia Descamps Ginabreda

Maquetació: Educàlia Editorial

Edita: Educàlia Editorial

Imprimeix: Grupo Digital 82, S.L.

ISBN: 978-84-17997-48-9

Dipòsit legal: V-3157-2019

Printed in Spain/Imprès en Espanya

Tots els drets reservats. No està permesa la reimpressió de cap part d'aquest llibre, ni d'imatges ni de text, ni tampoc la seva reproducció, ni utilització, en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, bé sigui electrònic, mecànic o d'una altra manera, tant coneguda com els que puguin inventar-se, incloent el fotocopiats o enregistrament, ni està permès emmagatzemar-lo en un sistema d'informació i recuperació, sense el permís anticipat i per escrit de l'editor.

Alguna de les imatges que inclou aquest llibre són reproduccions que s'han realitzat acollint-se al dret de cita que apareix en l'article 32 de la Llei 22/1987, de l'11 de novembre, de la Propietat intel·lectual. Educàlia Editorial agraeix a totes les institucions, tant públiques com privades, citades en aquestes pàgines, la seva col·laboració i demana disculpes per la possible omisió involuntària d'algunes d'elles.

Educàlia Editorial

Avda de les Jacarandes 2 loft 327 46100 Burjassot-València

Tel. 963 76 85 42 - 960 624 309 - 610 900 111

Email: educaliaeditorial@e-ducalia.com

www.e-ducalia.com

ÍNDIX

TEMA 25 La civilització grecolatina	5
TEMA 26 Orígens i desenvolupament del feudalisme. L'economia senyorial. Debat historiogràfic	17
TEMA 27 Naixement i expansió de l'Islam	30
TEMA 28 Al-Àndalus: política, societat i cultura	43
TEMA 29 L'expansió dels regnes cristians a la península Ibèrica	54
TEMA 30 La formació de les monarquies feudals a Europa occidental. L'origen dels estats moderns	66
TEMA 31 Els regnes peninsulars durant els segles XIV i XV. Conflictes socials. Diversitat cultural	75
TEMA 32 La cultura renaixentista. Els enfrontaments politicoreligiosos del segle XVI	86
TEMA 33 La monarquia hispànica de la casa d'Àustria: aspectes polítics, econòmics i culturals	99
TEMA 34 Conquesta, colonització i administració de l'Amèrica hispànica des del segle XVI al XVII	110
TEMA 35 El pensament polític modern: de l'humanisme a la Il·lustració	122
TEMA 36 Creixement econòmic, estructures i mentalitats socials a l'Europa del segle XVIII. Les transformacions polítiques a l'Espanya del segle XVIII	135
TEMA 37 El debat historiogràfic sobre la Revolució Francesa	149
TEMA 38 Revolució Industrial, industrialització i capitalisme	159
TEMA 39 La construcció de l'estat liberal i els primers intents democratitzadors a Espanya durant el segle XIX	170
TEMA 40 Transformacions agràries i procés d'industrialització a Espanya durant el segle XIX	183
TEMA 41 Liberalisme i nacionalisme a Europa durant el segle XIX	196
TEMA 42 Imperialisme i expansió colonial. Els conflictes internacionals abans de 1914	210
TEMA 43 Pensament polític i econòmic durant el segle XIX	223
TEMA 44 El procés d'independència d'Amèrica Llatina	234
TEMA 45 Les transformacions de l'Extrem Orient des de 1886 a 1949	246
TEMA 46 Els estats balcànics durant el segle XX	256
TEMA 47 La Primera Guerra Mundial i les relacions internacionals durant el període d'entreguerres. La crisi de 1929	267

TEMA 48 Feixisme i neofeixisme: caràcters i circumstàncies en què es desenvolupen.....	283
TEMA 49 Espanya: la Segona República i la Guerra Civil.....	300
TEMA 50 Les revolucions russes: creació, desenvolupament i crisi de l'URSS. Repercussions internacionals.....	315
TEMA 51 Repercussions de la Segona Guerra Mundial. Les relacions internacionals després de 1945. La política de blocs. L'ONU.....	329
TEMA 52 La descolonització d'Àsia i Àfrica. Els problemes del Tercer Món.....	339
TEMA 53 La dictadura franquista: règim polític, evolució social i econòmica	350
TEMA 54 La construcció de la Comunitat Europea	362

TEMA 25

La civilització grecolatina

1. Introducció
2. La civilització grega
  - a. Els precedents i inicis de la civilització grega
  - b. L'Evolució del món grec: del segle VIII al VI aC
  - c. El segle V aC i IV aC
  - d. L'època helenística
    - Alexandre i el final de la llibertat grega
    - Els regnes helenístics
    - L'arribada de Roma
3. La civilització romana
  - a. Els inicis
  - b. La República
  - c. l'Imperi
  - d. La crisi definitiva de l'Imperi occidental durant el segle V
    - Atila i la fi de l'Imperi
    - La supervivència d'Orient
    - L'opció ostrogoda i la construcció dels regnes germànics
  - e. La caiguda de l'Imperi romà
  - f. L'Imperi Romà d'Orient
4. El llegat clàssic. Grècia i Roma
5. Conclusions
6. Bibliografia
  - a. Obres generals
  - b. Món grec
  - c. Món romà

1. INTRODUCCIÓ

El terme "civilització" és un concepte problemàtic. Va ser utilitzat per Oswald Spengler¹ durant el període d'entreguerres i després l'adoptà l'historiador idealista Arnold J. Toynbee. Una civilització engloba la tecnologia, la cultura, l'esperit i els valors que la formen. En qualsevol cas, el llegat clàssic sempre ha sigut important per Europa. Quan Gibbon escriu *La caiguda de l'Imperi romà* durant el segle XVIII es dirigeix a un públic europeu enamorat i fascinat pel passat².

El terme ha sigut discutit i substituït per la paraula "cultura", la qual políticament parlant és més correcta i neutra. Si en algun moment el concepte "civilització" pot tenir sentit serà per al període que abasta les històries de Grècia i Roma, les quals inundaran progressivament l'espai europeu amb la seva cultura i les seves institucions, tant en el seu moment com durant els següents segles. La frase "tots som grecs, però també romans" té sentit en molts àmbits de la vida actual.

La civilització grecolatina es treballa a primer d'ESO i a segon de batxillerat a l'assignatura d'Història de l'Art, Grec i Llatí. També s'estudia, de manera transversal, en altres cursos.

¹ "La decadencia de Occidente"

² Gibbon, Edward (2003): *Historia de la Decadencia y Caída del Imperio Romano*. Mondadori S.A, Barcelona.

2. LA CIVILITZACIÓ GREGA

a. Els precedents i inicis de la civilització grega

La primera cultura amb certa complexitat de la qual tenim notícia en l'àmbit cultural grec és la **minoica**. A l'illa de Creta s'han trobat una gran quantitat de palaus, entre els quals destaca el de **Knossos**³. Els palaus depenien del mar i de la seva explotació, estaven units per calçades de característiques semblants i se situaven en un territori proper a camps de pastura i a terres agrícoles. La pirateria també podia ser una font d'ingressos. A l'illa s'utilitzava l'escriptura vinculada a una complexa burocràcia que dominava o controlava el comerç, la qual cosa feia que semblés un imperi comercial al Mediterrani. Probablement va ser la cultura cretenca la que expandir els metalls pel continent.

El final de la cultura cretenca sembla que va lligat a la irrupció dels aqueus a la península Ibèrica, els quals van envair Creta i van crear la civilització micènica⁴. D'aquesta època ens queden els relats èpics de la *Ilíada* i l'*Odissea*, i diversos jaciments arqueològics trobats per primera vegada per l'excèntric alemany Schliemann, qui durant el segle XIX descobrí les ruïnes de Micenes i, suposadament, les de Troia. Després dels aqueus va tenir lloc la invasió dòrica, la qual ens ha deixat múltiples jaciments incinerats. Entre el segle X aC i el segle VII aC les restes són realment escasses. Aquest moment s'ha denominat "l'edat fosca", tot i que simplement falten dades. Heròdot anomenarà "era pelàsgica" al període antic de Grècia.

b. L'Evolució del món grec: segles VIII-VI aC

La diversitat dels invasors dòrics i aqueus i la mescla amb la població autòctona no va consolidar un estat unitari, ja que l'orografia del territori era extremadament agresta. Van sorgir tot un seguit de ciutats autònomes (polis) amb una cultura comuna, les quals dominaven un hinterland per garantir la seva supervivència. La pervivència del sistema va ser notable, ja que va aguantar fins a l'arribada de Filip i Alexandre. Des dels seus inicis, la vida econòmica i política de la polis va estar dominada per un grup d'homes armats (aristoi, els millors) que descendien d'antics líders de la conquesta. El govern era monàrquic i exercia el lideratge dels homes d'armes, de la justícia i de la religió. El seu poder no era absolut, ja que estava vinculat a les decisions d'un Consell d'ancians. Aquest model va tenir les seves variants, ja que a Esparta hi va haver dos reis. A Esparta, el Consell d'ancians s'anomenava **Gerúsia** i existien institucions similars a altres ciutats. Aquesta època s'ha fet una mica llegendària, ja que existeixen llistes de reis dels quals se'n tenen poques dades o que estan dins de la mitologia grega. Per exemple, Teseu, el que derrotà el minotaure, va ser el rei d'Atenes; Licurgo, el fundador d'Esparta.

A quasi totes les polis gregues els problemes eren similars. El perill no era gaire gran i el poder es disputava entre la totalitat de ciutadans i el grup que tradicionalment havia exercit el poder (aristocràcia). A Esparta, el poder executiu de l'aristocràcia el van tenir els èfors, els quals controlaven els reis, el Consell d'ancians (gerúsia) i la conducta dels ciutadans. A Atenes la institució que vetllà pels interessos de l'aristocràcia va ser l'Areòpag, el qual estava dominat pels arconts. L'avantatge del poble (demos) sobre les forces tradicionals era la seva utilitat a l'hora de defensar el territori. Les noves tècniques de lluita eren de massa i cooperatives davant del combat d'herois dels temps homèrics⁵. L'oligarquia aristocràtica, en general, va continuar exercint el poder, però els nous ciutadans van aconseguir posar les normes del poder per escrit. Soló ho va fer a Atenes i Licurgo (figura llegendària) a Esparta. Van ser els legisladors que van posar les bases legals d'aquestes dues ciutats.

³ Suposadament era la llar del pare del Minotaure i va ser excavat per l'arqueòleg britànic Arthur Evans

⁴ Anomenada així perquè Micenes és el jaciment més important d'aquesta cultura.

⁵ Els jonis tenien un nou sistema de lluita: assentats a la falange i amb llargues llances i escuts formaven una barrera impenetrable per a aquells pobles incivilitzats. Els bel·licosos grecs seran mercenaris apreciats durant el món antic.

c. El segle V aC i IV aC

La consolidació de les formes de govern grec, en particular de la democràcia, va ser durant els segles VI i V aC. En realitat, la democràcia era la utilització de l'assemblea (ekklesia) per legislar. Els càrrecs executius se sortejaven i rotaven de tal manera que tots passaven per cada un d'ells, almenys una vegada a la vida. Només es votaven alguns càrrecs executius importants, com ara el d'Strategos (Pèricles). En cas que algun càrrec públic cometés delictes, era desterrat mitjançant la institució de l'ostracisme. L'àgora i el boleterion es van convertir en espais públics per discutir els assumptes de la política. Els estrangers (metecs), dones, esclaus i nens no hi participaven. Davant del model atenenc de govern democràtic⁶, Esparta va plantejar un model aristocràtic i bel·licós. Els guerrers espartans van ser sostinguts pels ilotes que treballaven als camps.

El segle V aC també és important perquè va ser quan hi va haver el conflicte amb Pèrsia i la creació d'un cert sentit d'identitat nacional grega. Les guerres mèdiques (contra els perses) van succeir en dues fases: a la primera, una temptativa d'invasió persa va ser frenada a **Marató**; i a la segona, el rei persa Xerxes va fer un segon intent, més seriós, però va ser combatut per la flota atenenca a la batalla de Salamina tot i haver derrotat els espartans a la batalla del pas de les Termòpiles.

La victòria sobre els perses va col·locar el líder d'Atenes, Pèricles, com el líder hegemònic del món grec. L'etapa entre la segona guerra mèdica i la guerra contra Esparta s'anomena Pentecontècia (50 anys) i correspon a l'esplendor d'Atenes, ja que va ser quan la democràcia atenenca va aconseguir liderar una confederació comercial i militar a l'Egeu (la Lliga de Delos). Tot i això, no totes les ciutats se'n beneficiaven, ja que els fons de la Lliga s'utilitzaren per construir l'Acropolis. La situació era inestable i a finals del segle esdevingueren les guerres entre Atenes i Esparta i, posteriorment, Tebes, per aconseguir l'hegemonia. La més coneguda va ser la guerra del Peloponès, narrada per Tucídides en un estil clar i relativament objectiu.

Aquestes pugnes per l'hegemonia van acabar al segle IV, amb l'arribada d'un poble del nord (els macedònics), el qual va hel·lenitzar parcialment el territori i va aconseguir imposar-se. Macedònia era un regne bàrbar que a poc a poc s'havia impregnat d'elements grecs, tant en temes culturals com en temes militars. Filip II (359-336 aC), qui havia viscut pres a Tebes, va aconseguir dominar les ciutats gregues i establir un control, el qual més endavant va continuar mantenint el seu fill, Alexandre.

Esparta controlava unes 3/5 parts del Peloponès i constituïa un model alternatiu al democràtic, auster i militarista. Esparta era més que la pròpia ciutat. Les fonts en fan referència com "l'estat dels lacedemonis". La societat estava formada per 3 grups: els **espartiates** o homoioi (els iguals), grup laconi relativament homogeni i que era la base de l'exèrcit; els **periecs**, els quals tenien extracció urbana, realitzaven activitats artesanals i participaven en els exèrcits hoplítics. També tenien comerç exterior; i els **ilotes**, obligats a explotar les terres de la comunitat adquirides per dret de conquesta. Els ilotes eren capaços de fer reivindicacions sobre les seves condicions econòmiques i socials. El 370 aC, els ilotes de Messènia van ser alliberats i eximits de pagar una part del tribut que havien d'entregar.

d. L'època hel·lenística

La història d'Alexandre no és només militar, sinó que també va contribuir a estimular les rutes mercantils i la investigació sobre nous dominis. Els informes de les expedicions es van arxivar a Babilònia i més tard van passar a Alexandria. La seva figura va ser un referent durant el món clàssic (César), durant el món medieval i també en el món actual.

⁶ El prestigi d'Atenes va créixer després de la codificació legal de Soló. Amb la reforma de Soló tots els oriünds d'Àtica van tenir dret a la ciutadania i podien pertànyer a l'ekklesia. Clístenes va aconseguir fer aprovar una nova constitució que sancionava la igualtat social entre els ciutadans. La reforma concedia la ciutadania a tots els homes lliures d'Àtica i es dividia la població segons el seu lloc de residència en àrees territorials, les quals formaven 30 trypties. Es creà el Consell dels 500, el qual exercia el poder i creava lleis, juntament amb l'ekklesia.

INTERPRETACIONS DE LA FIGURA D'ALEXANDRE	
Alexandre sensat	Ulrich Wilcken
Visionari cavallerós	W.W Tarn
Tirà totalitari	Robin Lane Fox
Ésser pragmàtic, amoral i despietat	Ernst Badian i Brian Bosworth

Alexandre i el final de la llibertat grega

Paul Cartledge sosté que hi van haver molts grecs que van combatre contra Alexandre i que no van ser tants els que van lluitar a favor seu. Després de la fundació de la lliga de Corint (338-337 aC), Alexandre es va constituir com a líder suprem. Aquesta lliga va portar un nou tipus de llibertat i Atenes tingué una tracte especial: les polis podien anar per lliure sempre que es mostressin obedients. Quan Alexandre va morir, a Babilònia hi va haver una revolta contra el domini macedoni, però van guanyar els macedonis el 322 aC. Va ser durant aquesta guerra contra Antípatros (líder macedoni), coneguda com a guerra Lamiaca, quan es posà fi a la llibertat i a la independència grega.

Els regnes hel·lenístics

L'expansió macedònia marcà l'anomenat període hel·lenístic, en què la cultura grega es va estendre per tots els territoris conquistats per Alexandre. Les elits gregues i macedònies governaven moltes ciutats del món i produïen fusions entre la cultura grega i les cultures locals.

Quan Alexandre morí, els seus generals es van repartir l'Imperi en funció dels virreis o regents del llinatge macedoni.

- Ptolomeu es quedà Egipte.
- Antígon es quedà Anatòlia i la part asiàtica, posteriorment va ser substituït per Seleuc, després de la derrota a la batalla d'Ipsos (301 aC).
- Casandre es quedà Macedònia i les ciutats gregues.

L'equilibri entre les entitats polítiques era impossible i en pocs anys hi hagueren guerres. Es considera que les dinasties cobraren una certa coherència a partir del 277 aC i que algunes van dominar territoris: els seléucides, Àsia; la família de Ptomoleu, Egipte; els antigons, Macedònia. El regne d'Àsia va perdre cert contacte amb el món hel·lenístic quan es creà el regne de Pèrgam (Eumenes) al territori coster i quan els galates s'instal·laren a Àsia menor. Aquest regne, el qual va generar grans obres d'art, es constituí com l'aliat de la regió més fidel de Roma i, al final de la dinastia atàlida, cedí el seu regne a la República romana.

En tots aquests regnes una minoria macedònia i grega controlava una població oriental molt més nombrosa. Tots ells desenvoluparen subsistemes burocràtics de control i tractaren de mantenir un exèrcit permanent i car. Tot i els conflictes, s'observa com les ciutats gregues segueixen prosperant i creixent. Les ciutats com Pèrgam, Antioquia, Alexandria, Efes i moltes altres es desenvoluparen complementant les grans ciutats clàssiques d'Atenes, Rodes i Delos.

Aquestes urbs es van convertir en focus culturals, econòmics i polítics de primer ordre, en certa manera perquè tenien accés al ric comerç de llarga distància amb Orient, el qual portava seda, espècies, perfums i altres productes d'alt valor afegit. El comerç de productes bàsics d'Egipte es va convertir en un gran subministrador de cereals per a les ciutats que tenien uns terrenys agrícoles molt reduïts. Un dels regnes més curiosos sorgit d'aquest comerç a llarga distància va ser el Nabateu, la màxima esplendor del qual es trobà a la ciutat de Petra. Aquest imperi era un centre de les rutes de caravanes que arribaven al Mediterrani.

En aquests segles s'observa un doble procés: en primer lloc, hi ha una clara transició de sistemes democràtics basats en polis de mida petita a monarquies autoritàries de tipus oriental que regien territoris immensos. En segon lloc, tot i els fenòmens de sincretisme, la cultura hel·lenística es va convertir en universal (oikumene). Aquesta fou la cultura que els romans van admirar quan van tenir el poder polític.

L'arribada de Roma

Els romans van entrar en contacte amb el món grec a través de les seves relacions comercials amb les pròsperes ciutats de la Magna Grècia, al sud d'Itàlia. Les seves relacions variaven des d'allò cordial a allò hostil. Després de la mort d'Alexandre, Roma s'havia enfrontat amb Pirro, rei d'Epir, amb qui lluità a la península Itàlica.

Durant les guerres púniques, Macedònia es va posicionar a favor de Cartago, amb la qual cosa, després de la derrota d'Anníbal, l'interès de Roma se centrà en el seu nou enemic. Roma s'alià amb la ciutat de Pèrgam, per a la qual conquistà territoris d'Àsia. Els conflictes entre Pèrgam i Macedònia van fer que la ciutat cridés la seva aliada, la qual va intervenir i va derrotar decisivament els macedonis durant el segle II. Seria el començament del domini romà sobre els grecs, el qual conclouria amb l'ocupació d'Egipte per August.

3. LA CIVILITZACIÓ ROMANA

Roma recull la cultura grega, l'enriqueix i la reelabora, li dona un nou sentit i l'estén fins a l'occident. A diferència dels regnes hel·lenístics, la cultura grecoromana a occident perdurà al llarg del temps. La cultura grega no es recuperà fins al segle XVIII gràcies a Winckelmann i altres. La cultura romana influí l'Occident europeu sense interrupcions.

a. Els inicis

L'origen del romans és una mica fosc, ja que apareixen lligats als etruscos, un poble que ocupava la part central i septentrional d'Itàlia. Les seves poblacions eren ciutats estat enclavades a llocs defensius de l'interior, dominades per l'aristocràcia i amb un rei que feia llegenda⁷. Tot i això, es pot endevinar que començà amb un govern monàrquic que dominava dues tribus: els llatins i els sabins. Els primers reis van posar les bases del govern posterior, van dividir el poble en tribus i respectaren l'assemblea dels ancians, el Senat. Després d'uns reis locals (Numa Pompili, Anco Marcio), Roma cauria sota la dominació etrusca, representada per la dinastia dels tarquins. Durant els inicis, la base econòmica de Roma era ramadera. A més, Roma controlava jaciments de sal totalment necessaris per al bestiar. Per altra banda, la posició de la ciutat es trobava en una important ruta comercial que va fer augmentar la seva població i la seva importància.

b. La República

L'any 510 aC marca l'inici de la República, sembla ser que com a conseqüència de l'expulsió dels reis etruscos. El comandament militar i polític passà a parelles de magistrats electes i de duració anual (còsols, pretors, questors i edils). Al ser escollits, els magistrats depenien dels electors. El Senat estava constituït per 300 senadors representants de les famílies més riques i no tenia funcions específiques. Els còsols havien de consultar els electors i els seus edictes s'anomenaven "senatconsultes". El senador més important era el príncep senatus. La classe senatorial (i patrícia) dominà la vida pública romana al monopolitzar el Consolat. Durant la República els conflictes amb el grup plebeu van ser constants. Altres càrrecs romans eren els tribuns, els quals eren escollits en els comicis tributs pel poble reunit per tribus, en els plebiscits. Aquests tribuns representaven els plebeus i van aconseguir redactar la primera llei romana escrita al Codi de les Dotze Taules

⁷ Segons la tradició, Ròmul i Rem van ser els fundadors de Roma el 753 aC. Eren els fills de Mart i d'una sacerdotessa. Van ser abandonats. Una lloba els amantà i els crià. Però entre ells sorgí una disputa i el primer acabà matant el segon.

El funcionament de les institucions republicanes va estar vinculat a l'expansió territorial de Roma i va transformar radicalment la societat i l'economia. L'afluència de rics botins va afavorir l'activitat comercial i proporcionà els fons per a futures conquestes. Des d'època republicana Roma creà un sistema de comunicacions terrestres, amb calçades, ponts, etc., cosa que va ser molt útil per als comerciants, però sobretot per a les legions romanes. Dins del món romà era important l'anomenat "ordo equester" o els cavallers, ja que de les seves files en sortien comerciants i els anomenats "publicans", encarregats de cobrar impostos.

L'expansió romana va ser causada per diversos factors, un dels quals va ser la institució que regulava l'exèrcit. En contra dels costums d'altres ciutats, com ara Cartago, l'exèrcit romà estava format pels seus ciutadans, els quals eren cridats en lleves⁸. En segon lloc, durant les conquestes, Roma conjugava hàbilment la diplomàcia i la força bruta. A les ciutats que es rendien o que cooperaven, se les compensava amb un estatus especial i a les que no ho feien, se les castigava durament. En tercer lloc, durant els diferents conflictes, Roma sempre en sortí victoriosa: durant les guerres samnites, contra Pirro, contra Anníbal i els cartaginesos; a Hispania, contra Perseu i els macedonis. A finals del segle II aC Roma dominava el Mediterrani occidental i una part de l'oriental. Durant l'expansió romana el premi més apreciat eren les terres conquistades després d'una campanya, ja que es convertien en una colònia romana. El tema de les terres sempre fou candent entre els veterans durant el final de la República. Per tant, l'exèrcit era bàsic per a l'expansió i la romanització de terres.

L'expansió territorial va fer que moltes de les institucions republicanes no funcionessin adequadament. En aquest ambient apareixen en escena líders militars ambiciosos, les tropes dels quals els són lleials. **Mario** és el primer d'aquests grans herois i qui va salvar la ciutat d'una invasió germana a Aqua Sextiae. **Sila**, deieble i rival de Mario, **va combatre** contra Mitridates a Ponto i derrotà el seu mestre. Sila s'anà fent gran i aparegueren altres militars importants com ara Juli Cèsar i Pompeu Magne, el seu altre gran rival. Juli Cèsar i Pompeu, juntament amb Marco Cras, van formar un triumvirat que dominà la política romana durant uns anys. D'aquests tres, Cèsar es va imposar i va vèncer el seu antic amic a Farsàlia. Durant el seu breu període de dictador, Cèsar va realitzar moltes reformes, algunes dedicades a integrar els habitants de les províncies en el govern. Cèsar fou assassinat, però les seves idees⁹ no moriren amb ell.

c. L'imperi

Després de la mort de Cèsar i d'un seguit de guerres civils, Octavi va aconseguir el poder. Octavi August va mantenir les formes republicanes escrupolosament i va controlar tot el poder, amb la qual cosa fou l'amo de l'Estat respectant les institucions. Ronald Syme planteja la tesi que les disputes civils del segle I aC i els triomfs de Gai Juli Cèsar i Octavi August van constituir una autèntica revolució que suposà l'allunyament de les antigues elits republicanes de les esferes de poder romanes¹⁰.

Així s'obre el període més llarg de la història de Roma, en què l'emperador és la figura central del règim. El Senat continua funcionant igual que quan hi havia la República, però el seu poder va decreixent amb el temps. Les assemblees del poble (comicis) també van perdre rellevància. Durant la primera part d'aquesta època, Roma es transforma en una ciutat massiva on conflueixen costums de tot tipus. L'Imperi romà és una societat tolerant.

La clau de l'obra política d'August i el seu geni consistí en la creació d'una autocràcia consensual i en l'expansió del *modus vivendi* romà a les províncies. Amb l'ajuda de formidables col·laboradors, com ara Agripa, la seva esposa Lúvia i propagandistes com Mecenes i Virgili, va crear, probablement, l'estructura

⁸ Al principi i fins al segle I, les classes desposseïdes no podien entrar-hi. Tècnicament no era diferent dels altres, però el seu caràcter ciutadà li donava una valor notable, ja que permetia ascendir socialment i era clau dels drets polítics.

⁹ Durant el segle XX encara existien dos emperadors que regnaven, el tsar i el kàiser, els quals devien el seu nom al general romà. Goldsworthy, Adrian.: (2006) *Caesar. The life of a colossus*. Phoenix, London. Una altra bona biografia és la de Freeman, Philip.:(2008) *Julius Caesar*. Simon and Shcuster Paperbacks, London.

¹⁰ Syme, Ronald.: (2010) *La revolución romana*. Crítica, Barcelona.

política més sòlida de l'Antiguitat¹¹. August també va reformar profundament la ciutat de Roma. El fill adoptiu de Juli Cèsar heretà una ciutat de fang i rajoles i la convertí en una ciutat de marbre.

La primera dinastia que governà va ser l'anomenada Júlia/Clàudia i estava formada pels integrants de la família de Cèsar i Octavi. Tiberi, Cal·lígula, Claudi i Neró en formaren part i les seves vides van ser descrites amb una certa malícia per l'historiador Suetoni, el qual no dubtava en criticar-los, segurament per comparar favorablement els seus emperadors. Amb la mort de Neró, s'obre un període de disputes civils, amb l'excepció del període de Vespassià i Tit. Durant el segle II arribarà l'apogeu territorial de l'Imperi romà. Emperadors com Adrià, Trajà i Marc Aureli dominaran l'Imperi i aquesta vegada d'una manera més real. Les formes republicanes són cada vegada menys respectades. Adrià codifica el dret i acaba amb el model jurídic tradicional basat en la jurisprudència. Per altra banda, Trajà arriba a controlar momentàniament el regne dels parts, el vell enemic de Roma i també la conflictiva regió de Dàcia. No obstant, les fronteres de l'Imperi ja estaven definitivament traçades i guarnides. A la llarga, les noves incorporacions haguessin sigut impossibles degut a l'enorme gestió burocràtica.

Els funcionaris imperials eren els que administraven el territori, eren nomenats per l'emperador, les seves facultats depenien del que l'emperador els volgués ordenar i eren per un temps indefinit. Els més importants rebien el nom de "prefectes" i els que tenien un rang inferior se'ls anomenava "procuradors". El Consilium Principis, o Consell Imperial, era un dels principals òrgans de govern i estava integrat per persones de confiança de l'emperador. La Cancelleria Imperial s'ocupava de tots els assumptes privats.

Els problemes administratius eren molt importants i cada vegada que hi havia un nou emperador abordava noves formes d'administrar-lo. **Dioclecià**, per exemple, a finals del segle III dividí l'Imperi en quatre administracions amb un rang de successió entre els seus quatre governants. Quan l'emperador es retirà al seu palau a Split, el sistema no funcionà i els territoris sovint quedaren envoltats de nombroses guerres civils. També s'intentà establir un culte a l'emperador, semblant al dels imperis occidentals, la qual cosa li va suposar la resistència dels cristians (cada vegada més nombrosos). Durant els segles I i II, els emperadors havien sigut considerats "divus", sants, i en aquests moments la consideració era la de "déus", cosa que suposava un canvi substancial.

Mentrestant, Roma anava perdent pes davant d'altres grans ciutats com ara Bizanci (Constantinoble) o les d'Anatòlia, com ara Antioquia. Durant el segle V la capital reial de l'Imperi occidental era Ravenna i no Roma, la qual s'havia convertit en un enorme cementiri de ruïnes i glories passades.

Un dels generals victoriosos, **Constantí**, creà a Constantinoble l'eix sobre el qual l'Imperi havia de sobreviure quasi 1000 anys. Al mateix temps, l'any 313 va promulgar l'Edicte de tolerància amb el cristianisme, cosa que li proporcionà molts adeptes. A partir d'aquest moment, l'Església cristiana començà a tenir un paper més important en política (amb excepció de Julià l'apòstol, el qual morí assassinat per un soldat cristià). El tema del culte imperial va tronar a ressorgir amb l'emperador Teodosi uns anys més tard, el qual buscà el suport del cristianisme per mantenir el poder i per aquest motiu va promoure una legislació antipagana. Des de feia uns anys, l'Església catòlica havia adoptat la forma de l'Imperi romà i copiat les estructures de diòcesis i parròquies, la qual cosa quasi creà una doble burocràcia d'índole espiritual. **Teodosi** va ser l'últim emperador romà amb un cert renom. Quan morí dividí l'Imperi entre els seus dos fills: a Honori li donà la part occidental i a Accadi la part oriental. L'Imperi d'orient, conegut més tard com a Imperi bizantí, es va mantenir fins a l'any 1453 al Mediterrani oriental i el seu principal emperador va ser Justinià.

d. La crisi definitiva de l'Imperi occidental durant el segle V

El canvi va succeir a partir de la batalla d'Adrianòpolis, 378 dC., en què l'exèrcit romà i el propi emperador van ser aniquilats pels gots, derrota que forçà els romans, per primera vegada, a negociar, consensuar i

¹¹ Everitt, Anthony.: (2008) *Augusto. El primer emperador*. Ariel, Barcelona.

cedir davant dels líders bàrbars. Aquesta negociació va concloure en pactes amb líders bàrbars que s'establiren dins del territori imperial. Teodosi, un emperador militar nombrat per solucionar la crisi provocada pels gots, els derrotà però al mateix temps també pactà amb ells.

El poder imperial es recuperà i els exèrcits romans tornaren a vèncer els bàrbars hostils. No obstant, la capacitat romana per armar i finançar legions disminuïa a mesura que zones de l'Imperi passaven a ser de domini dels aliats bàrbars o saquejades per aquests. Els ingressos provenien de províncies imperials no afectades. En el cas d'Occident, la província d'Àfrica era la principal i en el cas d'Orient, ho eren les províncies d'Àsia i Egipte, les quals van permetre la recuperació i la supervivència.

Segurament va ser la sort la que afavorí els romans. El 402 el comandant Estilicó pogué acabar amb el problema, però es va veure superat per les circumstàncies. El problema dels gots seguia latent i el 410 els gots d'Alaric van saquejar per Roma per poder-se instal·lar a la Gàl·lia. El 411-412 el general Constanci aconseguí recuperar una part de la Gàl·lia i Hispània. En aquests moments, l'imperi occidental encara podia entomar l'ofensiva.

La fi de l'Imperi occidental va ser causa de la conquesta d'Àfrica (429-439 d.C), un cop de sort dels vàndals que deixà als romans només amb la península Itàlica.

Atila i la fi de l'Imperi

Durant el segle V es creà un imperi liderat pel cabdill dels huns, Atila, qui dominà l'espai central europeu. La invasió dels huns va tenir diverses conseqüències: en primer lloc, va empènyer els pobles germànics dins de les fronteres imperials forçant la seva col·laboració amb el poder occidental, sobretot en el cas dels gots. La col·laboració no sortí gratis a l'emperador, ja que a la pràctica, la seva capacitat per recaptar impostos a Hispània i a la Gàl·lia era mínima. La segona gran conseqüència va ser que l'amenaça dels huns va mantenir Constantinoble i Ravenna a la defensiva fins a la mort d'Atila. L'Imperi oriental va tractar d'ajudar el seu germà en diverses ocasions, va haver-hi intents per recuperar el territori africà l'any 441, 460 i 469, però tots fracassaren¹². La situació del poder imperial a Occident era tan dèbil que el 476 la iniciativa d'un cabdill hèrul d'escàs poder va depositar l'últim emperador.

La supervivència d'orient

Els territoris europeus de l'Imperi oriental van ser atacats tant o més que els occidentals. Els bàrbars estigueren a les portes de Constantinoble. Qualsevol que hagi vist les muralles teodosianes de Constantinoble construïdes durant el segle V pot entendre que la ciutat no era segura. Per altra banda, no sembla que la política de Constantinoble fos més estable que la d'Occident. Els territoris orientals estaven més cristianitzats, però les disputes teològiques podien ser tan cruentes com les polítiques.

Probablement, l'Imperi d'orient va sobreviure perquè els seus territoris asiàtics estigueren fora de l'abast dels bàrbars i durant el difícil segle V els parts no van ser una amenaça. D'aquesta manera, emperadors orientals van poder combatre o subornar els bàrbars amb més eficàcia que els occidentals.

L'opció ostrogoda i la construcció de regnes germànics

Si els bàrbars haguessin sigut menys romanitzats, és probable que un líder tan prestigiós, romanitzat i carismàtic com Teodoric, hagués pogut reconstruir l'Imperi occidental durant el segle V. El problema va ser que els regnes sorgits a Occident, a la Gàl·lia i a Hispània es convertiren en regnes sòlids en relativament poc temps. Les elits locals col·laboraren amb els invasors que podien proveir una pau que l'emperador d'Occident ja no aconseguia.

¹² L'expedició de Justinà el 533 es pot entendre en aquesta mateixa línia

Aquells pobles que no van saber construir un regne amb estructures sòlides, com ara els vàndals, els sueus o els burgundis, desaparegueren ràpidament. Aquells que ho feren, tingueren certa continuïtat. Els invasors es van haver de convertir al catolicisme romà (Clovis pels merovingis, Recareda pels visigots) i romanitzar-se.

El primer regne germànic va ser el d'Àfrica, el segon el dels francs, els qual en la batalla de Vouillé (507) van derrotar els visigots i van ocupar la Gàl·lia. Aquest regne tindrà el seu principal cronista, Gregori de Tours. L'establiment del regne franc es produeix paral·lelament al del regne visigot a Toledo. Aquest regne tindrà el seu "germà bessó" a Itàlia, el regne ostrogot (490–554), el qual després de l'ocupació bizantina va ser seguit pels debils regnes llombards (568). Davant de la debilitat, el papa Gregori Magne (590–604) va aconseguir una grandíssima influència secular i religiosa durant el segle VII.

No obstant, les maneres de fer romanes continuen existint, el Senat sobrevisqué durant el segle V i el Consolat no fou abolit fins al 541. Teodoric s'identificà amb la classe rica romana que en algun moment castigà alguns patricis, però a la pràctica adoptà el model romà de govern. En realitat, Teodoric no tenia cap altra opció de govern que no fos la de continuar amb les formes polítiques romanes.

e. Las caiguda de l'Imperi romà

La caiguda de l'Imperi romà és un dels grans temes de la historiografia. El final d'una entitat territorial amb una continuïtat més enllà de mil anys no podia deixar de plantejar nombroses qüestions que diversos historiadors han intentat respondre. A continuació s'exposen algunes de les explicacions sobre el perquè de la caiguda i els seus efectes.

Les causes de la caiguda de l'Imperi romà:

- La decadència moral, la pèrdua de les virtuts cíviques. Edward Gibbon¹³.
- L'estatalització de l'economia i el col·lapse econòmic
- L'obsolescència militar i l'endarreriment tecnològic¹⁴
- Les 3 crisis bàrbares Peter Heather¹⁵

Els efectes de la caiguda de l'Imperi romà:

- La tesi de la catàstrofe Bryan Ward-Perkins¹⁶
- La tesi de l'Antiguitat tardana (no va ser tan negativa) Averil Cameron.¹⁷

f. L'Imperi Romà d'Orient

Durant el segle V va desaparèixer el poder polític imperial a Occident. Però l'Imperi romà d'orient, amb capital a Constantinoble, aconseguí frenar les invasions bàrbares o, almenys, comprar-les. L'Imperi d'orient no havia patit la decadència econòmica, poblacional i política durant el Baix Imperi, cosa que feia que es trobés en posició de mantenir el seu poder polític durant aquests anys. Ciutats com Efes, Constantinoble o Antioquia augmentaren la seva població i la vitalitat econòmica durant el període. Durant el segle VI Justinià va ser considerat l'últim gran emperador romà.

¹³ El llibre és una llarga explicació de la caiguda de l'Imperi romà. És important per la seva difusió, tant a Anglaterra com a la resta d'Europa. El seu estil és brillant i fluid, tot i que el rigor és escàs. Gibbon, Edward.: (2003) *Historia de la Decadencia y Caída del Imperio Romano*. Mondadori S.A, Barcelona. El llibre va ser publicat el 1776.

¹⁴ Ferrill, Arthur.: (1986) *The Fall of the Roman Empire*. Thames & Hudson.

¹⁵ Heather, Peter.: (2006) *La Caída del Imperio Romano*. Crítica, Barcelona.

¹⁶ Ward-Perkins, Bryan.: (2005) *The Fall of Rome and the End of Civilization*. Oxford University Press, London.

¹⁷ Cameron, Averil.: (1998) *El mundo mediterráneo en la antigüedad tardía. 395–600*. Crítica, Barcelona.

Tot i que s'ha considerat que Constantinoble va caure l'any 1453, la romanitat de l'Imperi molt probablement es perdé amb les invasions àrabs. L'Imperi que va romandre durant el segle VIII i IX va ser més grec que romà.

4. EL LLEGAT CLÀSSIC. GRÈCIA I ROMA

A Grècia i a Roma es desenvolupà una cultura material complexa i elaborada, tant pel que fa a les infraestructures com en els productes de la vida quotidiana. Des del món grec clàssic, esclaus i artesans van ser capaços de produir productes de gran qualitat que eren accessibles per als estrats mitjans i baixos de la societat, els quals eren comercialitzats fins a territoris remots. L'exemple més representatiu va ser la ceràmica, es reconeixen peces gregues i romanes per la seva data i lloc de fabricació. Si es fa una analogia es pot suposar que altres activitats artesanies també eren complexes. El món grecoromà aconseguí una unitat de mercat al continent europeu que s'estengué més enllà de les seves fronteres gràcies al Mediterrani, la navegació del qual era segura a l'estiu, i també amb la xarxa de calçades, les quals arribaven a tot arreu. Aquestes calçades van ser utilitzades fins al segle XVIII i eren un recordatori del passat imperial.

En segon lloc, tant Grècia com Roma van crear llenguatges comuns a tots els territoris en la seva esfera cultural, el grec àtic (koine) i el llatí en època romana. Roma i Grècia eren cultures que utilitzaven l'escriptura i estaven relativament alfabetitzades. La seva influència en les llengües romàniques i en l'alemany i l'anglès és important. Aquestes llengües comunes s'associen a la ciència (Epicur, Heràclit, Tolomeu), la literatura i la mitologia. Els clàssics romans i grecs transcendiran la seva època (Homer, Hesíode, Virgili...). És més, alguns textos romans seran agafats com a model del bon llatí. Alguns exemples són: els discursos de Tit Livi, els comentaris de Cèsar, els quals seran imitats pel moviment humanista, etc. Fins i tot, pel que fa a la paleografia, les majúscules romanes han perdurat i són el model a seguir fins a l'actualitat.

En tercer lloc, el món grecoromà ens deixa una cultura política particular que ha impregnat el continent europeu. Es diu que la teoria política és grega (democràcia, aristocràcia i tirania), "política d'Aristòtil", i que la pràctica és romana. Ciceró parlarà de la constitució mixta de Roma. De Grècia i Roma ens arriben les pràctiques democràtiques, el concepte de ciutadania, publicitat, la terminologia dels magistrats... Tant Clodoveu com Napoleó I, separats per 1200 anys, seran còsols. Les magistratures romanes es caracteritzaran per les eleccions, anualitat, col·legialitat i responsabilitat.

En quart lloc, entre les aportacions del món romà hi ha el dret, entès com el sistema de gestió de relacions privades. El descobriment a Bolonya del *Corpus Iuris Civilis* ens mostra un món ric en lleis i tribunals. El *Corpus* seria utilitzat profusament pels monarques medievals i moderns juntament amb els suports legals (els juristes romanistes) com una manera de legitimar el poder. El sistema polític-jurídic romà es plasma al *Corpus honorum* (carrera pública). De Roma també en sorgiran dos models: un republicà i un altre cesarista i imperial¹⁸. El model imperial romà al final es fondrà amb el concepte de Cristianitas i, paradoxalment, limitarà el poder imperial, ja que el poder temporal i espiritual havien de romandre separats ("Doneu al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu"). Un altre element especial de la cultura política romana era el dret de ciutadania, el qual no era un terme ètnic sinó jurídic. El ciutadà era membre de la societat romana, la qual cosa ha sigut incorporada plenament per la teoria política actual davant del concepte de vassall o súbdit.

En cinquè lloc es pot parlar d'una ètica clàssica, ja que el món antic, juntament amb el cristià, configurarà un model de persona que constituí un ideal. L'ètica civil grega i romana (Leònides i Ciceró) es basen en les doctrines estoiques i epicúries. *Les vides paral·leles* de Plutarc i *l'Anabasis* de Jenofont precedeixen i es comparen amb les vides dels sants. En aquest model ètic, l'educació és important perquè només a través d'ella un home pot realitzar-se. Es barreja la figura de l'heroi Alexandre amb la de l'estatista (Cèsar). En aquest univers ètic grecoromà, la pau (pax) té un paper important i és promoguda tant pel món grec, a través dels jocs olímpics, com pels cristians, estoics, i també per la pau imperial.

¹⁸ Tanto kaiser, tsar i shah de Pèrsia venen del terme "Cèsar"

En sisè lloc, l'art és un altre factor civilitzador de primer ordre. Els conceptes de bellesa i estètica també són grecoromans, sobretot durant els períodes clàssic i hel·lenístic. Praxíteles, Fídies, Policlet i altres van contribuir en crear el concepte de bellesa, el qual ha perdurat fins als nostres dies. L'art grecoromà influí en el romànic, el renaixentista, el barroc francès, el neoclàssic, l'estil imperi de Napoleó III (Madeleine de París) i també deixà petjada en molts altres aspectes. Es poden observar capitells corintis i formes clàssiques en ciutats com Xangai, Bombai o Austràlia. Fins al segle XX els arquitectes no es aconseguiran desprendre's del llegat clàssic.

En setè lloc hi ha l'exèrcit grecoromà, el qual respon el model ideal del soldat ciutadà lliure i compromès amb la polis o república. Jaques Louis David representa aquest compromís a la seva obra pictòrica *El jurament dels horacis*. Per altra banda, el model romà i les batalles de l'antiguitat han sigut analitzades pels guerrers de totes les èpoques: Maquiavel a *De l'art de la guerra* i la batalla de Cannes entre Anníbal i els romans ha sigut analitzada minuciosament per estrategs de tots els temps. El mateix general Patton, durant la Segona Guerra Mundial, creia que era la reencarnació d'un soldat grec.

El món grecoromà també ha proporcionat les bases per a moltes disciplines, entre elles trobem la història. Heròdot, a la seva *Història*, analitza sociològicament i anecdòticament altres cultures; Tucídides, amb la seva *Història de la guerra al Peloponèsens*, va deixar un clar exemple d'objectivitat i anàlisi polític.

Finalment, la religiositat és un altre punt clau del món romà que ha transcendit en el temps. Els carrers romans estaven plens d'altars mantinguts per les *scholae* i els col·legis, les processons també eren comunes, igual que les festivitats públiques. En realitat, el cristianisme és una síntesi o un conjunt de sincretismes de filosofia grecoromana i religiositat oriental. L'Església catòlica és deutora romana en els conceptes de pontífex màxims, l'organització en diòcesis, el sistema canònic, la construcció de basíliques i molts conceptes teològics. De fet, el concepte de "purgatori" sembla estar més basat en l'*Eneida* que en la *Bíblia*. De fet, per a alguns, *El Nou Testament* podria ser considerat un text clàssic.

5. CONCLUSIONS

Les cultures gregues i llatines que tenen lloc entre els segles X aC i V dC poden ser estudiades com a fenòmens en sí mateixes, però el llegat que deixen per a la posteritat és tan gran que s'expandeixen fins al segle XX. Això és així perquè, amb totes les matisacions que puguin fer-se del terme, mereixen la denominació de "civilització".

6. BIBLIOGRAFIA

a. Obres generals

- Bravo, Gonzalo (2008): *Historia del Mundo Antiguo. Una edición crítica*. Alianza Editorial, Barcelona.
- Fernández Nieto, Francisco Javier (coord) (2005): *Historia antigua de Grecia y Roma*. Tirant lo Blanch, Valencia.
- McNeill, William y McNeill, John (2003): *The Human Web: A Bird's Eye View of World History*. W.W. Norton & Co.
- Grimal, Pierre (2010): *Diccionario de mitología*. Paidós, Madrid

b. Món grec

- Bosworth, A.B. (1996): *Alejandro Magno*, Madrid.
- Cartledge, Paul. (2007): *Alejandro Magno. La búsqueda de un pasado desconocido*. Ariel, Barcelona.

- Finley, M.I. (1983): *La Grecia primitiva: La edad de bronce y la era arcaica*. Crítica, Barcelona.
- Grimal, Pierre (2010): *Diccionario de mitología*. Paidós, Madrid
- Nilsson, M. P. (1968): *Historia de la religión griega*. Eudeba, Buenos Aires.
- Snodgrass, A. (1990): *Arqueología de Grecia: presente y futuro de una disciplina*. Crítica, Barcelona.

c. Món romà

- Cameron, Averil (1998): *El mundo mediterráneo en la antigüedad tardía. 395–600*. Crítica, Barcelona.
- Everitt, Anthony (2008): *Augusto. El primer emperador*. Ariel, Barcelona.
- Fernández Nieto, Francisco Javier (coord) (2005): *Historia antigua de Grecia y Roma*. Tirant lo Blanch, Valencia.
- Ferrill, Arthur (1986): *The Fall of the Roman Empire*. Thames & Hudson.
- Freeman, Philip (2008): *Julius Caesar*. Simon and Shcuster Paperbacks, London.
- Gibbon, Edward (2003): *Historia de la Decadencia y Caída del Imperio Romano*. Mondadori S.A, Barcelona.
- Goldsworthy, Adrian (2006): *Caesar. The life of a colossus*. Phoenix, London.
- Heather, Peter (2006): *La Caída del Imperio Romano*. Crítica, Barcelona.
- Mommsen, Theodor (1983): *Historia De Roma*. Turner. Madrid.
- Syme, Ronald (2010): *La revolución romana*. Crítica, Barcelona.
- Ward-Perkins, Bryan (2007): *La caída de Roma y el fin de la civilización*. Espasa, Madrid.
- Zanker, P. (1992): *Augusto y el poder de las imágenes*. Madrid.

Temari d'oposicions

GEOGRAFIA i HISTÒRIA III

Versió en català

Gerardo Andrés Moreno

Iban Garcia-Borés Comas

educàlia
editorial

Temari d'oposicions

GEOGRAFIA I HISTÒRIA III

Versió en català

Gerardo Andrés Moreno
Iban Garcia-Bores Comas

Primera edició, 2019. Revisat al 2024

Autor: Gerardo Andrés Moreno i Iban Garcia-Bores Comas

Maquetació: Educàlia Editorial

Edita: Educàlia Editorial

Imprimeix: Grupo Digital 82, S.L.

ISBN: 978-84-17997-49-6

Dipòsit legal: V-3158-2019

Printed in Spain/Imprès en Espanya

Tots els drets reservats. No està permesa la reimpressió de cap part d'aquest llibre, ni d'imatges ni de text, ni tampoc la seva reproducció, ni utilització, en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, bé sigui electrònic, mecànic o d'una altra manera, tant coneguda com els que puguin inventar-se, incloent el fotocopiats o enregistrament, ni està permès emmagatzemar-lo en un sistema d'informació i recuperació, sense el permís anticipat i per escrit de l'editor.

Algunes de les imatges que inclou aquest llibre són reproduccions que s'han realitzat aprofitant-se al dret de cita que apareix en l'article 32 de la Llei 22/1987, de l'11 de novembre, de la Propietat intel·lectual. Educàlia Editorial agraeix a totes les institucions, tant públiques com privades, citades en aquestes pàgines, la seva col·laboració i demana disculpes per la possible omisió involuntària d'algunes d'elles.

Educàlia Editorial

Avda de les Jacarandes 2 loft 327 46100 Burjassot-València

Tel. 963 76 85 42 - 960 624 309 - 610 900 111

Email: educaliaeditorial@e-ducalia.com

www.e-ducalia.com

TEMA 55

Teoria i funció de l'art. Anàlisi i interpretació de l'obra d'art

1. Introducció
2. Teoria i funció de l'Art
3. Teories de l'Art
  - a. Els inicis
  - b. El naixement dels museus i l'atribucionisme
  - c. Les grans teories del segle XIX
  - d. Iconografia, iconologia i l'escola de Viena
  - e. Les aportacions del marxisme i del pensament social
  - f. Les aportacions de la psicologia
  - g. Altres tendències
4. Funció de l'Art
5. Anàlisi i interpretació d'una obra d'Art
  - a. La contextualització de l'obra d'art
  - b. Els llenguatges de l'art
  - c. La difusió de la investigació
6. Conclusions
7. Bibliografia
8. Annex

1. INTRODUCCIÓ

L'art és una necessitat essencial de la humanitat. Tots els éssers humans necessiten sentir-se còmodes amb si mateixos i amb el lloc on habiten així que estructurin les seves activitats conforme a criteris més o menys estètics. No obstant degut a la dificultat de definir que és estètic, el raonable és suposar l'art com una activitat humana íntimament lligada a l'expressió/comunicació o als sentiments d'algun tipus.

2. TEORIA I FUNCIO DE L'ART

L'art modern (actual) es troba en el procés de trobar-se a si mateix. Des de l'aparició de les avantguardes a principis del segle XX, s'han trencat totalment els esquemes i en certa manera ha avançat la postmodernitat. La postmodernitat, doctrina filosòfica que dubta de tot, planteja qüestions serioses sobre l'herència racional de la Il·lustració en les anomenades ciències humanes. Aquest fenomen és un fet consolidat en el terreny artístic des de fa bastant temps¹.

El fet de qüestionar-ho tot ha fet que l'art no hagi d'estar unit amb res. Ja no es pot definir ni per la bellesa, ni la figuració, l'harmonia, l'enteniment de l'espectador o inclús amb l'expressió voluntària o conscient de l'artista. Cada avantguarda ha trencat algunes de les bases en les que s'havia basat l'art tradicional fins a deixar a l'aire preguntes importants com: Què és l'art? És art un pot de merda enllaunada enviada a la Tate Gallery a Londres²? I els fetus avortats?

¹ Kuspit, Donald: (2005) *The End of Art*. State University of New York, Stony Brook. Aquest autor fou entrevistat per el país el 19 de febrer de 2005.

² L'obra més coneguda és la "Merda d'artista" de Piero Manzoni (1961)

Per aquesta raó la pregunta, Què és l'art? segueix sense tenir respostes o almenys les respostes que teníem ja no ens valen. De fet cada autor defineix el que és art sovint amb frases enginyoses que fet i fet no solucionen el problema. Dino di Maggio diria que és art tot el que l'home diu que és art, Gombrich sostindrà que "L'art és el que fan els artistes", Adorno dirà "És evident que en l'art res és evident". La resposta no és fàcil ni molt menys. L.

Contra tota opinió, no són els pintors sinó els espectadors qui fan els quadres. Marcel Duchamp (1887-1968).

En moltes ocasions la rellevància d'una obra depèn del museu en el que s'exposa i de la promoció que hagi rebut. Per la seva part, els espectadors també tenen un paper essencial (MoMA (Nova York)).

Tolstoi va intentar respondre a la pregunta a finals del segle XIX. Per a ell l'art en sentit ampli impregna tota la nostra vida, en sentit estricte és alguna de les seves manifestacions. "és un mitjà de comunicació entre els homes (que els uneix en un mateix sentiment), indispensable per a la vida i per al progrés pel camí del bé de cada individu i de la humanitat en el seu conjunt³". D'altres com Burke, Reynolds, Kant, Diderot i Delacroix parlaran "del sublim" com allò que defineix l'art, el problema és que és un terme que s'acosta gairebé a l'experiència religiosa⁴ i depèn òbviament de cada persona.

Quina marca caracteritza una obra d'art? En aquest aspecte sí que es poden donar algunes respostes. Principalment l'obra d'art està lligada a la personalitat de l'artista que desenvolupa la seva creativitat i la seva tècnica en allò considerat artístic per a la societat on viu. L'obra d'art està dins del context de les idees intel·lectuals de l'època i de les circumstàncies socials. Si la creativitat de l'artista transcendeix el seu temps i el seu espai molt probablement, o com a mínim, serà marginat pels seus coetanis. Finalment l'obra d'Art està definida per les possibilitats tècniques de l'època, cada moment té unes possibilitats que no pot transcendir.

3. TEORIES DE L'ART

Una teoria és un model explicatiu de la realitat que en aquest cas és l'obra d'art. Les teories són instruments revisables i cada teòric i historiador de l'art realitza les seves pròpies aportacions. D'altra banda aquests autors es troben ells mateixos enquadrats en els grans corrents de pensament de la seva època amb el que se'ls pot assimilar fàcilment als mateixos.

a. Els inicis

El primer text canònic de la Història de l'Art és la "Vida d'Artistes" de l'artista italià Giorgio Vasari que va descriure les vides dels principals artistes del Renaixement. L'enfocament de Vasari és biogràfic, un mètode simple però que té l'avantatge de proporcionar molta informació sobre una gran quantitat d'artistes del moment. Vasari va definir quan començava el Renaixement i quan acabava l'Edat Mitjana.

Les primeres teories globals van néixer el segle XVIII de la mà del neoclassicisme. El seu principal representant és **Jacob Winckelmann** que amb la seva obra "Història de l'art en l'antiguitat" marca el començament de la disciplina de la Història de l'art. Aquest autor alemany pertanyia al moviment il·lustrat (1764) i ostenta

³ Tolstoi, Lev N.: (2007) *¿Qué es el arte?* Eunsa, Pamplona. (original de 1898). P. 66.

⁴ De fet, fou un dels arguments de Chateaubriand per a defensar el cristianisme dels atacs racionalistes de la revolució francesa. Chateaubriand (1768-1848) *El geni del cristianisme* (1802).

la primera càtedra d'Art. És també un teòric del neoclassicisme i es troba fascinat per l'art grec. S'ha arribat a dir que Winckelmann supera el mètode biogràfic a través de la investigació estètica. Per a l'alemany l'art està unit a la idea de bellesa que és el que ha de ser estudiat.

	Pensament artístic	Pensament global
Vasari	Vides d'artistes. Renaixement	Humanisme italià
Winckelmann	Història de l'Art. Neoclassicisme	Pensament il·lustrat

b. El naixement dels museus i l'atribucionisme

En aquest mateix període neixen els primers catàlegs raonats d'obres d'art que neixen del procés d'investigació lligat a les col·leccions particulars de nobles i reis. El punt d'inflexió fou la Revolució Francesa que el 10 de agosto de 1793 obrí el Palau del Louvre al públic. Coetàniament Clemente XIV obre el primer museu Vaticà: Pius Clementí. El 1795 s'obre la Galeria dels Uffizi; el 1801 el museu del Louvre definitivament; 1808, el Rijs Museum a Amsterdam i el 1819 el museu d'El Prado. Cada monarca d'un gran regne, com a herència d'un esperit il·lustrat, és conscient de que les seves col·leccions no poden ser només per a ell mateix sinó que han d'estar obertes al públic.

Els primers catàlegs, que són anomenats inventaris, constitueixen un dels orígens essencials de la Història de l'art. Els coneixedors d'art han de determinar els objectes "museables" valuosos i aquest qualificatiu dependrà de la seva vinculació a autors coneguts. Per aquesta raó les tasques principals dels coneixedors són: determinar l'autoria i la cronologia. Aquest fet impedirà la compra de falsificacions per part dels museus i prestigiarà les seves col·leccions, per aquesta motiu aquesta metodologia és coneguda com **atribucionisme**.

c. Les grans teories del segle XIX

En un pla més teòric el filòsof Hegel escriu una obra sobre estètica el 1832. Aquest autor distingeix entre el bell natural i el bell artístic al que dona un estatus superior. En el bell artístic està present l'esperit (Geist) de llibertat de l'artista creador. L'art el divideix en simbòlic, clàssic i romàntic. En el primer tipus la forma és diferent al contingut, en el segon la forma i el contingut coincideixen, el romàntic es caracteritza per la seva interioritat i subjectivitat. Altres autors independents que van tenir gran influència en el seu temps són **Jacob Buckhard** que escriu sobre "*La cultura del Renaixement a Itàlia*" (1860) i **Hypolite Taine** amb el seu llibre "*filosofia de l'art*" (1890). Aquests autors en certa manera consideren l'estudi de la Història de l'Art com una Història de la Cultura.

D'altra banda existeixen autors que s'agrupen al voltant de models teòrics d'anàlisi de l'art. En primer lloc es troba el **mètode filològic**. Aquest tipus d'enfocament divideix la Història de l'Art en estils en els que s'integren els artistes, aquests estils respondrien a unes característiques tipus. En la mateixa línia d'anàlisi es troba també l'**Escola Formalista** que explica l'art amb referència als aspectes formals, es coneix també com "Escola de Viena". El principal representant és **Alois Riegl** (1858-1905) que s'interessà pels anomenats períodes de transició com el barroc, en aquell moment menyspreat. Destaca a Alemanya **H. Wöfflin**⁵ que realitza una Història de l'art sense noms i no qualifica les èpoques, aquest autor distingeix entre el nivell formal de l'obra d'art i el nivell significatiu. Per a ell el canvi de forma implica necessàriament un canvi de mentalitat. A França el formalisme està representat per **H. Focillon** que sistematitza cada estil en quatre fases: experimental, clàssica, refinament i barroca. L'Escola Formalista té el seu paral·lel en història en la sociologia i la Història Positivista, que feia gran recalcament en la recopilació de dades i en la erudició. Tot i ser hegemònica es va veure superada per altres tendències que es donen a finals del segle XIX: la història de l'art com una història de la cultura (Jacob Burckhardt, la història de l'art com història social (Marx, Engels) i la història de l'Art com història de l'esperit (Wilthem Dilthey i Max Dvorak).

5 Wöfflin, H.: (1961) *Conceptos fundamentales de la historia del Arte*. Espasa - Calpe, Madrid.

	Pensament artístic	Pensament global
Hegel, Burckhardt	Història de la cultura	Romanticisme, Nacionalisme, idealisme alemany
Riegl, Wöfflin	Història de la forma estètica	Positivisme, Racionalisme. Escola francesa

d. Iconografia, iconologia i l'escola de Viena

A començaments del segle XX apareix l'anomenada **Escola Iconogràfica o Iconològica** que estudia quines figures apareixen i com estan representades. La iconografia descriuria la imatge, la iconologia la comprendria. Aquesta escola relaciona la imatge amb l'entorn-sociocultural, sovint el mateix tema apareix de forma diferent segons l'època. Per exemple **E. Panofsky**⁶ considera l'art gòtic com herència del mètode escolàstic. La seva obra sobre l'Abad Suger i l'església de Sant Denis és particularment interessant⁷. Aquesta escola considera que existeix una relació intensa entre forma i significat, i la forma i el contingut. D'aquesta forma sempre es repeteixen dues constants. La primera és la còpia dels motius de l'antiguitat i la segona és que es canvia el significat. En ocasions es copien sense entendre'l com va poder passar en el Renaixement. El mètode iconològic necessita conèixer aleshores la resta d'expressions culturals del temps de l'obra estudiada, principalment les literàries. Un altre autor que va seguir aquesta metodologia fou l'alemany d'origen jueu **Aby Warburg**.

Sense estar enclavat en cap escola en particular, **H. Gombrich**⁸ (1909-2001) és un dels historiadors de l'art amb més prestigi. En els seus inicis se'l considera hereu de l'Escola de Viena, per a aquest autor l'art és l'expressió de les societats en el temps. Es basa en diversos mètodes com la iconologia, el psicoanàlisi o simbolisme personal d'artista, la psicologia de les formes i el mètode popperian⁹. La seva principal aportació està en tenir en compte la percepció de l'artista i de l'espectador.

e. Les aportacions del marxisme i del pensament social

En quart lloc està la **Sociologia de l'art** que planteja l'estreta relació entre l'art i la societat, aquesta escola té gran relació amb la Història Social. **A. Hauser** és el més conegut representant d'aquesta tendència,¹⁰ insisteix en la profunda relació entre les societats i l'art que produeixen i en el fons socioeconòmic de moltes obres artístiques. **Pierre Francastel** per la seva part divideix la Història de l'art en tres èpoques depenent del públic al que van dirigit: a tota la comunitat, a una classe social o als intermediaris com són les cases d'art, els marxants o als museus. Els historiadors de l'art que s'emmarquen dins d'aquest model estudien principalment el paper dels museus, la publicitat i el màrqueting en la promoció de nous artistes i formes d'art. Els crítics de la sociologia de l'art consideren que el que estan fent en realitat és macrosociologia.

f. Les aportacions de la psicologia

En cinquè lloc la psicologia de l'art ha estudiat l'obra d'art des de l'autor (**Huygue**). Aquesta escola òbviament insisteix en que la personalitat de l'autor influeix i marca la seva composició artística de manera fonamental, els casos de Van Gogh i Dalí són paradigmàtics. Un enfocament més original és aquell que estudia la psicologia del receptor (Escola Gestalt), aquell que contempla l'obra d'art. La teoria de la Gestalt sosté que només quan la percepció s'assimili a una elaboració activa podrà interpretar-se com un fonament per a la creació o experimentació artística. Art i percepció es trobaran en la mesura en que es concebin

⁶ Panofsky, E.: (1976) *Estudios sobre iconología*. Alianza Universitaria, Madrid. Una altra obra interessant que reflexa el mètode es Panofsky, Erwin.: (1998) *Los primitivos flamencos*. Cátedra, Madrid.

⁷ Panofsky, E.: (2004) *Abad Suger. Sobre la Abadía de Saint Denis y sus tesoros artísticos*. Cátedra, Madrid.

⁸ Gombrich, E. H.: (2003) *Historia del Arte*. Debate, Madrid.

⁹ Karl Popper és un filòsof britànic que es caracteritza per aplicar a la ciència el principi de falsabilitat, entenen el mateix com la renovació constant d'una disciplina millorant o negant les tesis anteriors.

¹⁰ Hauser, A.: (1977) *Introducción a la historia del Arte*. Guadarrama, Madrid.

no com un mer registre o reproducció sinó com a processos d'elaboració. En definitiva aquest enfocament estudia com l'obra d'art impacta i influeix en aquells que la contemplen. Aquest model té com a principal figura a **R. Arnheim**.

g. Altres tendències

L'**Estructuralisme o semiologia de l'art** enfoca el seu estudi des dels conceptes d'estructura i signe, de forma molt semblant a com s'estudia el llenguatge. D'aquesta forma l'art és una altra forma de comunicació que té un llenguatge propi en cada època. Per aquesta raó si no es coneix el vocabulari de l'art no és possible comprendre les manifestacions artístiques d'una època. A Alemanya la semiologia de l'art va generar un model conegut com *Strukturforschung*. Els principals representants d'aquesta tendència són **Charles Morris, Jan Mukarovsky i Umberto Eco**.

Finalment existeixen actualment altres propostes en forma d'últimes tendències. Entre elles està la anomenada **Història de la Percepció, la Cultura Visual o la Antropologia de l'Art**. Una altra forma d'estudiar l'Art seria fer-ho des d'una història de les idees estètiques.

4. FUNCIO DE L'ART

L'obra d'art és un fet històric en si mateix, té una forma i una funció depenent de l'època. La funció faria referència a per a què serveix una obra d'art? En ocasions la funció és estètica, l'obra d'art correspon a la idea de bellesa de l'època i es considerada bella, pot inclús crear un cànon de bellesa com fou el cas de Policleto o Praxíteles, de les seves obres s'han trobat còpies per tot el Mediterrani. Aquesta idea de bellesa en el món clàssic estava íntimament relacionada amb l'harmonia o proporció. Amb l'arribada del cristianisme i el neoplatonisme va començar a associar-se el missatge, l'obra era bella si l'interior o el missatge ho era. Posteriorment s'associà a la idea del sublim.

En d'altres moments la funció de l'art és educativa. Pot ser en un pla historicista com en el cas del romanticisme del segle XIX que creava símbols nacionals (Delacroix), en un context d'educació de la ciutadania en valors ètics (La mort de Sòcrates de David) o tenir una funció catequètica com és el cas de molts relleus i pintures de les esglésies destinades a un públic il·lustrat. Les imatges, simplificadores, són molt més fàcils de comprendre que la paraula escrita, molt més complexa i abstracta.

També és molt comú la funció simbòlica en l'art on aquest es constitueix en símbol o projecció del poder dominant en una comunitat, regió o país. La Sainte Chapelle o el Palau de Versalles mostraven a propis i estranys el poder i la majestat dels reis de França. Avui dia el fenomen és semblant. Són els crítics, els grans comissaris de les exposicions dels museus, els editors, els mitjans de comunicació i altres els que generen que l'obra d'un artista es valori. Tom Wolfe defineix a aquest grup de persones o institucions com *Culturburg* o "le beau monde". Joseph Heath indica que "el bon gust és un nivell posicional. El fet de que una persona el posseeixi implica que moltes altres en manquin... quan un bé serveix com un símbol de distinció, significa que almenys una part dels seus valors procedeix de la seva exclusivitat"¹¹

L'art també té una funció estimuladora, busca crear una sensació en l'espectador, ben simples o de tipus religiosos como succeirà amb la imatgeria castellana del barroc. Aquestes estàtues de fusta despertaran l'emoció o el recolliment dels fidels que les contemplen, en alguns casos inclús serviran en representacions teatrals. El poder evocador de les obres d'art es manifesten en la gran capacitat d'atracció dels museus, milers de persones acudeixen a ells per a veure *in situ* obres que són fàcilment accessibles en la era de la reproducció tècnica¹².

11 Heath, Joseph y Potter, Andrew: (2005) *Rebelarse vende. El negocio de la contracultura*. Taurus, Madrid. Pg 145

12 Walter Benjamin és qui crea aquest concepte en es seu assaig "La obra de Arte en su época de reproductividad técnica" indicant que moltes obres tenen un aura que els nous mitjans estan començant a canviar. Va escriure la seva obra el 1934. Benjamin, Walter "La obra de arte en la época de su reproductibilidad técnica" publicat a Benjamin, Walter.: (1989) *Discursos Interrumpidos I*, Taurus, Buenos Aires.

Una altra funció és la configuració de fites. Principalment en el cas arquitectònic, decora i limita territoris, identificant i delimitant territori, ciutats i pobles. En aquest cas l'estudi d'art es relaciona amb l'anomenada Geografia de la Percepció. En aquest cas destaca l'anomenat *Land Art* que es desenvolupa des d'aquest punt de vista.

Finalment està el tema de com l'art es relaciona amb la societat en la que neix i es desenvolupa. Constitueix l'art/la praxi artística una activitat supèrflua, banal i, en qualsevol cas, aïllada de la resta d'activitats humanes o té una capacitat transformadora de la mateixa? Molts artistes contemporanis han apostat pel canvi social a través de les seves obres. Fins a quin punt tingueren èxit o simplement foren producte del seu temps és quelcom complex encara que és cert que l'art sempre ha estat una activitat de frontera, que s'ha situat en el límit social.

5. ANÀLISI I INTERPRETACIÓ D'UNA OBRA D'ART

Tota obra d'art és un document històric i aporta informació a l'historiador sobre aspectes quotidians i de les mentalitats de cada època. Sovint constitueixen fonts històriques de primer nivell. L'obra d'art es pot estudiar pels seus valors estètics o també en el seu context sociohistòric. Així que els historiadors de l'art han d'anar més enllà de la seva forma i la seva bellesa. D'aquesta forma l'historiador ha de valorar la seva transcendència, en quina mesura una obra es diferencia de les altres i influeix en l'art posterior i la seva qualitat tècnica.

De forma general l'anàlisi es pot realitzar de forma diacrònica, al llarg del temps, o de forma sincrònica, en un moment determinat i en comparació amb d'altres expressions artístiques o culturals.

a. La contextualització de l'obra d'art

El mètode és important en l'estudi d'una obra d'art. Com a tasques prèvies estaria informar-se sobre l'estat de la qüestió en la literatura científica sobre l'obra a estudiar. El manual de referència *Summa Artis* sol ser el primer pas a fer per part d'un historiador, posteriorment en revistes especialitzades les quals són publicades per museus o universitats. La "galàxia internet" ha canviat tot això fent molt més accessibles unes dades que abans només eren accessibles a un grup molt reduït.

En un pla paral·lel l'historiador de l'art hauria d'estudiar documents coetanis que ens informin del context proper de la creació de l'obra en qüestió. Pot ser que aquests documents existeixin en forma de comentaris d'observadors, el contracte per a l'elaboració de l'obra, o també que hagi estat observada al llarg de la història per d'altres persones. Sobre el context general la bibliografia històrica sol ser suficient encara que resulta útil conèixer les mentalitats i símbols del moment de creació de l'obra. Sovint els autors es basen en les obres teòriques d'altres més antics.

En aquest camp s'ha de resoldre el problema del per què ha sobreviscut una obra d'art al llarg del temps, alguns temples foren convertits en esglésies, altres transformats en cal. L'estàtua de Marc Aureli sobrevisqué perquè fou confosa amb la de Constantí. En general cada règim polític o època afavoreix algun tipus de manifestacions artístiques i en margina d'altres, de manera que aquestes últimes tendeixen a desaparèixer per abandonament. Ocasionalment inclús es destrueixen les obres d'un període/governant anterior amb la finalitat de castigar la seva memòria "*Damnatio memoriae*".

b. Els llenguatges de l'art

El segon pas és l'estudi de l'obra d'art atenent als seus aspectes tècnics, el llenguatge plàstic en el que està realitzada l'obra. L'arquitectura, la pintura i l'escultura tenen llenguatges molt consolidats, altres expressions artístiques tenen els seus propis llenguatges. En general la Història de l'Art es caracteritza per tenir un llenguatge altament especialitzat que en moltes ocasions deriva de terminologia artesanal molt antiga.

En **arquitectura** és important distingir entre els elements sustentadors i els elements sostinguts. El principal problema de l'arquitectura és sempre com sostenir la coberta. Sovint els mestres d'obres i enginyers van elaborar sistemes intuïtius per a la creació de grans espais interiors. Algunes vegades aquestes cobertes queien o bé per errors en els càlculs, incendis o tremolors de terra. Se sol distingir entre els sistemes de suport arquivats/adovellats i els voltats. Entre els detalls tècnics a analitzar estaria l'estudi de la planta entre les que es troba la de creu llatina, creu grega, basilical i d'altres. Entre els elements sustentadors estan les columnes que son dividides en ordres i els murs de diferents gruixos. També estan els materials constructius analitzats en aparells ciclopis, carreus, maçoneria, maons i d'altres. També la seva unió que pot ser en sec o amb algun tipus de morter. Quant a la coberta o cobertes poden ser planes o en voltes de canó o creueria. Ocasionalment els edificis consten de cúpules que al seu torn poden ser de diferents formes. Altres aspectes més subjectius són la llum que penetra a l'edifici, el volum tant exterior com interior i la proporció i harmonia en l'edifici. També pot ser que algun aspecte de la construcció tingui algun significat simbòlic. Finalment un altre aspecte de l'arquitectura són les tècniques de construcció que incideixen en el fet de com es va construir l'edifici (rampes, cintres, enginys mecànics), en aquest camp a vegades l'historiador bàsicament ha d'espècular per la falta de dades fiables.

En la **pintura**, o les arts del color, el principal problema és com aglutinar el pigment utilitzat i com fixar aquest a la superfície de forma duradora. Les tècniques són el resultat de la solució d'ambdós problemes. Les més importants són el fresc, l'aquarel·la, l'aiguada o *gouache*, el tremp, l'oli, l'encàustica, la pintura acrílica, el mosaic i el vidre. Quant als suports la pintura mural es realitza en una paret (de mur). La tècnica pot ser: temple, oli com el Sant Sopar de Leonardo o al fresc, que és la més comú. En la pintura al fresc es prepara al mur amb una capa d'estuc (que ha d'estar fresca), es pinta sense possibilitat de correcció i es retoca amb trempa o oli. La pintura en taula es realitza en fusta preparada amb una capa de coles, gelatines i blancs. La tècnica podia ser trempa o oli (Matrimoni Arnolfini-Jan Van Eyck). Finalment la pintura es pot realitzar en tela (llenç), també ha de preparar-se però costa molt menys i és més fàcil de transportar (també de robar). La pintura en tela (llenç) es va començar a utilitzar a Venècia al segle XVI, progressivament s'abandona la trempa. Les modernes tècniques d'anàlisi permeten avui dia descobrir els esbossos i les rectificacions que va fer l'artista.

Pel que fa a les imatges un anàlisi pictòric investigaria el dibuix, que estudia les línies, el color, la llum, la profunditat, la composició, i la concepció del tema. Els temes també en serien molts variant des dels cristians, mitològics, històrics, bodegons, paisatges i molts altres. Les possibilitats són molt nombroses donat que sovint es barregen entre si.

Tècniques d'escultura		
Mètode	Material	Tècnica
Afegint	Argila	Modelat
	Metall	Soldadura
	Fusta	Encolat
Traient	Pedra	Esculpit
	Fusta	Tallat
Buidant	Guix	
	Formigó	
	Metall	
	Plàstic	

En l'**escultura** els materials són importants. Cadascun té les seves característiques pròpies i es treballa amb diferents tècniques. Es pot treballar afegint material a un nucli com és el cas del modelat de la argila, sostraint material d'una peça més gran com seria el cas de l'esculpit del marbre o treballar amb motlles com és el cas del bronze. En l'estudi de les escultures s'haurà d'estudiar la composició, la massa, els valors visuals i el color. En escultura les obres solen dividir-se en aquelles que estan exemptes, és a dir, que poden ser contemplades des de qualsevol punt de vista, i aquelles que es troben dins d'algun marc arquitectònic com són els relleus. Una altre aspecte important de l'escultura és la seva localització, cadascuna d'elles fou pensada per a estar en un lloc determinat com una plaça pública (David de Miquel Àngel) o un àmbit més privat.

Algunes estàtues estaven policromades en el seu moment, d'elles pot ser que se'n conservin restes de pigment. Aquestes estàtues poden representar nombrosos temes tant polítics, mitològics, cristians, eqüestres i d'altres tipus, a més tenen un lloc on ser col·locades i observades. El David de Miquel Àngel per exemple es situava a la Plaça de la Signoria a Florència, després fou traslladat al Museu de l'Acadèmia.

c. La difusió de la investigació

El tercer pas de l'estudi de les obres d'art, gairebé tan important com la resta, és la difusió de les conclusions en els diferents fòrums pertinents. Això permetrà sotmetre el treball a la crítica d'altres experts i al mateix temps aportar informació a la literatura científica sobre el tema treballat. Existeixen en l'actualitat bases de dades sobre articles científics que permeten consultar tots els treballs publicats sobre un determinat tema. Per a que els investigadors puguin consultar los treballs se sol afegir un "abstract" en anglès al començament de l'article. Aquests articles són importants donat que poden contribuir positivament a una possible restauració de l'obra d'art. Sovint els investigadors tenen l'oportunitat de presentar les seves investigacions en conferències i trobades patrocinades per els museus o universitats. El museu és el lloc d'exhibició de les obres d'art, però també és un lloc de col·leccions, d'investigació, de publicació i de restauració. Els museus solen publicar les seves investigacions respecte les obres que posseeixen en forma de catàlegs.

Com en la resta de ciències a vegades el sensacionalisme sol acompanyar a la investigació ja que resulta rentable econòmicament i permet sortir de l'estret cercle de la investigació professional i científica.

6. CONCLUSIONS

Com ha quedat clar el concepte d'art està en discussió, sobretot en el que respecta a l'art contemporani o modern. Un aspecte a destacar és el paper dels grans museus a l'hora de definir quines són les grans obres mestres. A vegades una obra no és adquirida per un museu perquè és important, sinó que estar en aquest museu és el que la valora.

Per una banda estan els que critiquen l'art de les avantguardes sostenint que està totalment mercantilitzat. Per a ells l'art contemporani s'ha d'explicar en termes econòmics, els artistes es mouen en un context de competència perfecta on el preu dels productes és baix, en la mesura que un d'ells aconsegueix distingir el seu producte mitjançant algun procés de màrqueting o promoció augmenta exponencialment el valor econòmic del seu art. Aquests crítics sostenen que l'art de les avantguardes té cert paral·lelisme amb el conte de les robes de l'emperador d'Andersen. Per l'altra banda les avantguardes han proporcionat gran quantitat d'obres artístiques de gran valor i originalitat, que en totes les èpoques ha existit una producció mediocre i que amb el temps alguns dels que varen ser criticats en el passat s'han convertit en vertaders clàssics.

Aquestes discussions són també comunes en d'altres expressions artístiques com la música o el cinema. En certa manera han sigut positives en el sentit que han fet sortir a la llum múltiples expressions artístiques allunyades dels cànons tradicionals. El còmic, el cinema, la fotografia, el disseny per ordinador i altres formes

d'art s'estan fent un forat en el panorama artístic internacional i entre el gran públic. Però això és una altra història, que s'haurà d'explicar en una altra ocasió.

7. BIBLIOGRAFIA

- Barach, Moshe: (1995) *Teorías del Arte. De Platón a Winckelmann*. Alianza Editorial, Madrid.
- Benjamin, Walter "La obra de arte en la época de su reproductibilidad técnica" publicat a Benjamin, Walter.: (1989) *Discursos Interrumpidos I*, Taurus, Buenos Aires.
- Berger, John i altres: (2006) *Modos de ver*. Gustavo Gili, Barcelona.
- Borrás Gualis, Gonzalo: (1996) *Teoría del Arte*. Historia 16, Madrid.
- Bozal, V (ed.): (1996) *Historia de las ideas estéticas y de las teorías artísticas contemporáneas*. Visor, Madrid.
- Gombrich, E. H.: (2003) *Historia del Arte*. Debate, Madrid.
- Hauser, A.: (1977) *Introducción a la historia del Arte*. Guadarrama, Madrid..
- Heath, Joseph y Potter, Andrew: (2005) *Rebelarse vende. El negocio de la contracultura*. Taurus, Madrid.
- Hobsbawm, E.: (1999) *A la zaga. A la zaga. Decadencia y fracaso de las vanguardias del siglo XX*. Crítica, Barcelona.
- Kuspit, Donald: (2005) *The End of Art*. State University of New York, Stony Brook
- Martín González, J.J.: (1986) *Historia del Arte*. Editorial Gredos, Madrid.
- Panofsky, E.: (1976) *Estudios sobre iconología*. Alianza Universitaria, Madrid.
- Panofsky, E.: (2004) *Abad Suger. Sobre la Abadía de Saint Denis y sus tesoros artísticos*. Cátedra, Madrid
- Panofsky, Erwin: (1998) *Los primitivos flamencos*. Cátedra, Madrid.
- Ramírez, J.A.: (1996) *Como escribir sobre Arte y arquitectura*. Ediciones Serbal, Barcelona.
- Tolstoi, Lev N.: (2007) *¿Qué es el arte?* Eunsa, Pamplona (original de 1898)
- Winckelmann, J.J.: (2000) *Historia del Arte en la antigüedad*. Editorial Iberia, Barcelona.
- Wöfflin, H.: (1961) *Conceptos fundamentales de la historia del Arte*. Espasa – Calpe, Madrid.
- Wolfe, Tom: (1999) *¿Quién teme al Bauhaus feroz?* Anagrama, Madrid.
- Wolfe, Tom: (1999) *La Palabra Pintada*. Anagrama, Madrid.

8. ANNEX

Autor	Escola	Obra
Winckelmann	Neoclàssica	Història de l'Art en l'antiguitat
Mengs	Neoclàssica	
Lessing	Neoclàssica	
G. Vasari	Biogràfica o filològica	Vides d'Artista
Luigi Lanzi	Atribucionisme	Història pictòrica d'Itàlia
Giovanni Morelli	Atribucionisme	
Franz Kugler	Mètode filològic	
Bernard Berenson	Mètode filològic	
Karl Schnaasen	Mètode filològic	Karl Schnaasen va ser deixeble de Hegel
Marie Beyle	Positivisme	
H. Tayne	Positivisme	Filosofia de l'Art. Producte derivat de la societat.
J. Buckhardt	Història de l'Art com a història de la cultura.	La cultura del Renaixement a Itàlia
Max Dvorak	Història de l'Art com a història de la cultura.	Weltanschauung és la cosmovisió de cada època.
Aloïs Riegl	Història de l'Art com a història de la cultura.	Escola de Viena, Kunstwollen. Considerat també formalista. L'art industrial tardorromà
Julius von Schlosser	Història de l'Art com a història de la cultura.	Influenciat per Benedetto Croce
Worringer	Psicologia de l'estil	Parla del Gòtic alemany com a manifestació de l'esperit germànic. Einfühlung o empatia és la clau d'aquest autor.
Wöfflin	Teoria de la visualitat. Variant del formalisme.	Renaixement i Barroc 1888. Història de l'Art interpretativa, no solament descriptiva
Von Hildebrand	Formalisme avançat	<i>El problema de la Forma en l'obra d'art.</i> 1893
Aby Warburg	Iconologia	Fundador
Panofsky	Iconologia. Sistematitzador	<i>Iconografia i iconologia: introducció a l'estudi de l'art del Renaixement</i>
Gombrich	Iconologia. Art i Il·lusió	Moltes escoles, mètode psicològic
A. Hauser	Sociologia de l'Art	<i>Història social de la literatura i l'art</i> <i>Sociologia de l'Art</i>
Antal	Sociologia de l'Art	
Francastel	Sociologia de l'Art	La principal diferència que manté amb ells és que va considerar l'obra en si mateixa.
R. Arheim	Escola Gestalt	La percepció és la captació per exploració activa de les característiques estructurals bàsiques.
Charles Morris	Estructuralisme	<i>Significance, signification and painting.</i> 1952. Designata y denotata.
Saussure	Estructuralisme	Teòric de la lingüística.
Mukarovsky	Estructuralisme	
Umberto Eco	Semiòtica de la comunicació o de la significació	<i>Tractat de semiòtica general,</i> 1975.

PROGRAMACIÓ 1° ESO 2024

VERSIÓ CATALUNYA

GEOGRAFIA I HISTORIA

PROGRAMACIÓ 1r ESO CIÈNCIES SOCIALS

1.- INTRODUCCIÓ

2.- CONTEXT

2.1.- Context normatiu

2.2.- Context de centre

2.3.- Característiques del grup a qui es dirigeix la programació

3.- PROGRAMACIÓ DE LES SITUACIONS D'APRENTATGE

3.1.- Les situacions d'aprenentatge (SA)

3.2.- Les competències específiques (CE)

3.3.- Les competències transversals (Ct)

3.4.- Objectius d'aprenentatge (OA)

3.5.- Criteris d'avaluació (CA)

3.6.- Sabers

3.7.- Els sis vectors de l'aprenentatge

3.8.- Metodologies

3.8.1.- Didàctica general

3.8.2.- Orientacions metodològiques per a la matèria

3.9.- Activitats

3.10.- Mesures i suports universals, addicionals i intensius

A.- Mesures d'atenció a la diversitat

B.- Mesures d'atenció a l'alumnat

C.- El pla de suport individualitzat (PI)

3.11.- Avaluació

4.- SITUACIONS D'APRENTATGE

Situació 1: A la recerca del foc

Situació 2: Terra de faraons

Situació 3: L'Odissea

Situació 4: Golfus de Roma

Situació 5: Dante's Peak

Situació 6: Erin Brockovich

Situació 7: El dia de demà

MODEL DE GUIÓ PER LA PRESENTACIÓ ORAL DE LA SITUACIÓ D'APRENTATGE

1.- INTRODUCCIÓ

Aquesta programació, es presenta al concurs oposició convocat per la **RESOLUCIÓ EDU/4103/2022, de 23 de desembre, de convocatòria de concurs oposició per a l'ingrés i accés a la funció pública docent i adquisició de noves especialitats**

Aquesta programació relaciona de manera sistemàtica els elements curriculars del 1r curs de Ciències Socials d'ESO tot adaptant-los a un grup d'alumnes i una realitat concreta. Presentem un nivell de concreció que desenvolupa l'aprenentatge competencial de manera seqüenciada, tot desplegant una varietat d'estratègies que atenen la diversitat present a l'aula i que s'adapta als diferents ritmes i capacitats de l'alumnat per tal d'aconseguir donar sentit a les relacions entre present passat i futur i ubicar-nos al món per prendre consciència social i ciutadana, desenvolupant les competències bàsiques amb un plantejament significatiu, funcional i mobilitzador.

El principi de flexibilitat guia la programació: l'avaluació, la reflexió sistemàtica de la pràctica educativa, els interessos i motivacions... adapten i modifiquen la planificació per assegurar l'adaptació i la personalització necessàries d'una experiència motivadora que conjuga l'aprenentatge del saber amb el saber fer per tal de reeixir en el saber ser i estar del desplegament competencial.

2.- CONTEXT

2.1.- Context normatiu

Normes:

- Llei Orgànica 2/2020, de 29 de desembre, per la que es modifica la Llei Orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació.
- Llei Orgànica per a millora de la qualitat educativa 8/2013 (en derogació)
- Llei 12/2009, de 10 de juliol, d'Educació
- Decret 175/2022, de 27 de setembre, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica.
- Decret 150/2017, de 17 d'octubre, de l'atenció educativa a l'alumnat en el marc d'un sistema educatiu inclusiu
- Decret 102/2012, de 3 d'agost, d'autonomia dels centres educatius.
- Decret 155/2010, de 2 de novembre, de direcció
- Ordre ENS/108/2018 del procés d'avaluació a l'educació secundària obligatòria ● Resolució 26 de juny 2019 per a l'organització i la gestió
- dels centres
- Resolució EDU/4103/2022, de 23 de desembre, de convocatòria de concurs oposició per a l'ingrés i accés a la funció pública docent i adquisició de noves especialitats.

Normativa interna de centre

- Projecte Educatiu de Centre.
- Projecte Lingüístic de Centre

- Normes d'Organització i Funcionament de Centre
- Projecte de Direcció

2.2.- Context de centre

Aquesta programació s'emmarca en un centre ubicat en una població de l'àrea metropolitana de Barcelona. L'institut està ubicat al centre de la població. Es troba a prop dels principals equipaments culturals de la ciutat (biblioteca, ludoteca...), esportius i cívics (centres cívics, espais juvenils...)

L'Institut actualment ofereix els ensenyaments d'ESO (4 línies) i Batxillerat (3 línies; modalitats científico-tecnològica i humanístic-social).

Des de fa uns anys, l'institut té sis escoles adscrites, segons els criteris de zonificació establerts per l'administració, la qual cosa provoca l'arribada d'alumnat de tot el terme municipal, per tant amb una procedència sociocultural tan variada com la del conjunt de la ciutat. La majoria, però, és d'origen obrer i amb un nivell socioeconòmic mitjà-baix. La major part de les famílies de nostre alumnat són descendents de la immigració que procedent d'arreu del territori espanyol es van instal·lar a aquesta població als anys seixanta. A l'actualitat, aquesta immigració ha continuat amb famílies procedents d'altres països i cultures. Aquesta immigració arriba al 20% dels alumnes matriculats al centre.

Un dels eixos definidors del nostre centre és l'aposta pels valors que fomentin la igualtat efectiva entre homes i dones, així com la prevenció de la violència de gènere. Així, el consell escolar ha proposat mesures i iniciatives que afavoreixen la convivència al centre, la igualtat de tracte i la no discriminació, tot promovent la coeducació, tal i com es determina en el Projecte de Convivència del centre.

2.3.- Característiques del grup a qui es dirigeix la programació

Els joves de 12-13 anys, edat en què cursen 1r d'ESO, estan iniciant l'adolescència. A partir d'aquesta edat els estudiants desenvolupen un tipus de pensament de caràcter abstracte que permet la realització d'operacions lògic-formals i la resolució de problemes més complexos. Els alumnes assoleixen una major capacitat de raonament, de formulació i de comprovació d'hipòtesis, d'argumentació, de reflexió, d'anàlisi i d'exploració de les variables que intervenen en els fenòmens. Aquest tipus de pensament sol consolidar-se al voltant dels 16 anys. Durant aquesta fase, és molt important estimular el desenvolupament cognitiu dels estudiants, creant situacions que exigeixin l'ús de la deducció, del raonament i del pensament crític.

Una altra característica del desenvolupament evolutiu durant l'adolescència és el procés de construcció de la pròpia identitat i l'assimilació i l'elaboració de significats culturals, així com el desenvolupament d'un nivell acceptable d'autoestima. Són aspectes d'una importància cabdal en aquestes edats i per aquest motiu, l'acció dels docents no pot oblidar-los. Alguns d'aquests aspectes, entre altres, formen part de les competències que els alumnes han d'adquirir durant l'Educació Secundària.

Aquesta programació està dissenyada per un grup de 1r d'ESO del nostre institut. Es tracta

d'un grup de 30 alumnes que provenen de les escoles adscrites al centre. Trobem en el grup 16 noies i 14 nois i la composició social i d'origens és similar a la del conjunt del centre. Hi ha un alumne amb TDA i una alumna amb dislèxia i un amb disgrafia Tots tres disposen d'un programa individualitzat (PI).

El departament de Ciències Socials de l'institut ha triat la proposta de l'editorial XXXX com a obra de referència per consulta amb caràcter general. L'alumnat té accés a l'exemplar en paper i al llibre digital. Els altres recursos que s'utilitzen es concreten en cada situació d'aprenentatge.

3.- PROGRAMACIÓ DE LES SITUACIONS D'APRENTATGE

3.1.- Les situacions d'aprenentatge (SA)

Segons el *Decret 175/2022*, les SA són escenaris que l'alumnat es troba a la vida real i que els centres educatius poden utilitzar per desenvolupar aprenentatges. Plantegen un context concret, una realitat actual, passada o previsible en el futur, en forma de pregunta o problema, en sentit ampli, que cal comprendre, a la qual cal donar resposta o en la qual s'ha d'intervenir. L'aprenentatge a partir de SA permet articular la programació del curs de qualsevol nivell, àrea, matèria o àmbit basant-se en un seguit de contextos que entrellacen els sabers amb les capacitats que sustenten l'enfocament competencial dels aprenentatges.

El fil conductor i motivador de les situacions d'aprenentatge que estructurin la programació del curs és el cinema. Així, cada situació d'aprenentatge té com a títol el d'una pel·lícula que il·lustra el seu contingut, la visualització de la qual pot ser parcial o total, es pot utilitzar com a exemple, com a referència genèrica, o com a activitat complementària. Pot servir com a eina per potenciar la flexibilitat que presideix l'aplicació de la programació didàctica.

Passem a comentar els diferents elements que conformen les nostres situacions d'aprenentatge.

3. 2.-Les competències específiques (CE)

El *Decret 175/2022* estableix que l'assoliment de les competències específiques (CE) constitueix la base per a l'avaluació competencial de l'alumnat i es valorarà a través dels criteris d'avaluació. No hi ha una vinculació unívoca i directa entre criteris d'avaluació i sabers; les CE s'avaluaran a través de la posada en acció de diferents sabers, proporcionant la flexibilitat necessària per establir connexions entre ells.

Abordant un enfocament competencial, els criteris d'avaluació i els sabers, graduats a través dels cicles, es vertebren al voltant de les CE. Aquesta progressió, que parteix d'entorns molt propers i manipulatiu connectant amb les etapes d'educació infantil i primària, facilita la transició cap a aprenentatges més formals i afavoreix el desenvolupament de la capacitat de pensament abstracte.

Així, les SA es construeixen a partir de l'assoliment de determinades CE que es detallen en cada cas. Aquestes CE són la base del disseny i planificació de les activitats d'ensenyament

i aprenentatge i de l'avaluació en tots els seus aspectes. Això implica que l'alumnat ha de ser conscient de quines CE es treballen i s'avaluen en cada SA.

3.3.- Les competències transversals (CT)

Les competències transversals es treballen des de totes les àrees, matèries, àmbits i projectes. Connecten directament amb les competències clau establertes a la *Recomanació del Consell de la Unió Europea de 22 de maig de 2018*, i també amb el desenvolupament de les competències de caràcter transversal o global que recull l'Oficina Internacional d'Educació de la UNESCO.

1. Competència ciutadana
2. Competència emprenedora
3. Competència personal, social i d'aprendre a aprendre
4. Competència digital

En les diferents SA es concreta el tractament que es fa de les diferents CT.

3.4.- Objectius d'aprenentatge (OA)

Són els enunciats que descriuen els aprenentatges que es preveu que adquiriran els alumnes i aquelles situacions en què seran necessaris. En una idea de desenvolupament competencial de curriculum la seva redacció segueix la forma CAPACITAT + SABER + FINALITAT.

Les CE estan formulades de manera general i convé concretar-les per definir quins seran els aprenentatges que s'adquiriran amb la realització de les situacions d'aprenentatge. Aquesta concreció ha de permetre formular unes competències pròpies de la situació d'aprenentatge que són l'equivalent dels OA.

3.5.- Criteris d'avaluació (CA)

Els CA es poden desplegar en indicadors. Un OA pot relacionar-se amb un, dos o més criteris d'avaluació. Els CA es vertebraren al voltant de les competències específiques. Així, en tant que expliciten l'avaluació de les capacitats i els sabers que cal desenvolupar, concreten els aprenentatges que volem identificar en l'alumnat i la forma de fer-ho. Es vinculen directament a les CE.

Els CA permeten mesurar el grau de desenvolupament d'aquestes competències i cosa per permet que el docent el pugui connectar o relacionar de forma flexible amb els sabers de la matèria durant el procés d'ensenyament-aprenentatge.

El seu caràcter és marcadament competencial i els converteix en avaluadors tant de les capacitats desplegades com dels diferents tipus de sabers, és a dir, coneixements, destreses, valors i actituds que l'alumnat ha d'adquirir per desenvolupar-se en múltiples situacions pròpies de la societat actual.

3.6.- Sabers

feina dels arqueòlegs que identifiquen i interpreten aquestes restes prehistòriques.

El cinema serà un fil conductor del curs i l'utilitzarem com a eina de documentació, de contextualització i com a element motivador, de tal manera que en cada situació visualitzarem una pel·lícula (completa o fragments), bé com a introducció, bé com a conclusió o per reforçar algun element concret.

En aquest context situem l'alumnat en aquesta Situació d'Aprenentatge que versa sobre l'estudi de la Prehistòria a través de la pel·lícula **A la recerca del foc** (1981).

[<https://www.youtube.com/watch?v=IHZW2OTNaS4&t=8s>]

Finalment, es planteja a l'alumnat el repte d'**elaborar un mural digital sobre les etapes de la Prehistòria** en el qual, un cop estudiada la Prehistòria, han de resumir les principals característiques d'una manera molt visual.

COMPETÈNCIES ESPECÍFIQUES

Amb la realització d'aquesta situació d'aprenentatge s'afavoreix l'assoliment de les competències específiques següents de la matèria de Geografia i Història

<i>Competències específiques</i>
CE1: Cercar i tractar informació que permeti interpretar el present i el passat, aplicant els procediments de la recerca històrica i geogràfica a partir de l'anàlisi crítica de dades procedents de fonts analògiques i digitals, per transformar-ho en coneixement i comunicar-ho a través de diferents formats.
CE3: Interpretar els canvis i les continuïtats dels processos històrics, mitjançant la realització de projectes d'investigació i l'ús de fonts primàries i secundàries, per interpretar els problemes del món actual i fer propostes a favor de la pau, el benestar i el desenvolupament sostenible.
CE5: Analitzar de forma crítica els mecanismes que han regulat la vida de les societats al llarg de la història fins a l'actualitat i la construcció dels sistemes democràtics per participar de manera respectuosa i compromesa en activitats comunitàries que promoguin la convivència, la cohesió social i l'equitat.
CE7: Identificar els fonaments que sostenen les identitats personals i col·lectives des d'una perspectiva intercultural, respectant els sentiments de pertinença, i valorar les diverses manifestacions culturals i artístiques i el patrimoni material i immaterial per contribuir a la cohesió social i als valors que emanen d'una ciutadania europea responsable i solidària.

TRACTAMENT DE LES COMPETÈNCIES TRANSVERSALS

1. Competència ciutadana

* Analitza i comprèn idees relatives a la dimensió social i ciutadana de la seva pròpia identitat, així com als fets socials, històrics i normatius que la determinen, demostrant respecte per les normes, empatia, equitat i esperit constructiu en la interacció amb els altres en diferents contextos socioinstitucionals.

* Comprèn i analitza problemes ètics fonamentals i d'actualitat, considerant críticament els valors propis i aliens, i desenvolupant els seus propis judicis per afrontar la controvèrsia moral amb actitud dialogant, argumentativa, respectuosa i oposada a qualsevol tipus de discriminació o violència —incloent-hi la violència masclista, LGTBI-fòbica, racista o

Terra de faraons

Geografia i Història 1r d'ESO

Situació 2

Introducció

Breu referència normativa	Breu referència context de centre	Breu referència aspectes més rellevants de la PDF: fil conductor, estructura de SA...
---------------------------	-----------------------------------	---

El repte

Elaborar un catàleg del patrimoni arqueològic i artístic de l'antic Egipte. Un cop estudiades les característiques de l'antic Egipte, els estudiants hauran de documentar de manera de manera sistematitzada els elements més rellevants que ens ha llegat la civilització egípcia i elaborar un catàleg descriptiu.

Competències transversals

C. ciutadana	C.emprenedora	C. personal, social i d'aprendre a aprendre	C. digital
--------------	---------------	---	------------

Competències específiques, objectius d'aprenentatge i criteris d'avaluació

<p>CE1. Cercar i tractar informació que permeti interpretar el present i el passat, aplicant els procediments de la recerca històrica i geogràfica a partir de l'anàlisi crítica de dades procedents de fonts analògiques i digitals, per transformar-ho en coneixement i comunicar-ho a través de diferents formats.</p>		<p>CE5. Analitzar de forma crítica els mecanismes que han regulat la vida de les societats al llarg de la història fins a l'actualitat ...</p>		<p>CE7. Identificar els fonaments que sostenen les identitats personals i col·lectives (...) i valorar les diverses manifestacions culturals i artístiques i el patrimoni material i immaterial..</p>	
<p>OA1. Cercar informació veraç i contrastada que permeti interpretar el passat aplicant</p>	<p>OA2. Cercar i tractar informació a partir de la recerca històrica sobre la civilització egípcia, per transformar la</p>	<p>OA3. Interpretar els canvis i les continuïtats dels processos històrics mitjançant la realització de</p>	<p>OA5. Identificar les manifestacions artístiques pròpies de l'art egipci per valorar les seves singularitats i contribució al patrimoni col·lectiu.</p>		